

Varkenshouderij in niet-concentratiegebieden

Op weg naar duurzaamheid

J.J. de Vlieger
R. Janzen
P. Rijk

Projectcode 62418

Januari 2001

Rapport 2.01.01

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Varkenshouderij in niet-concentratiegebieden; Op weg naar duurzaamheid
Vlieger, J.J. de, R. Janzen en P. Rijk
Den Haag, LEI, 2000
Rapport 2.01.01; ISBN 90-5242-632-5; Prijs f 30,- (inclusief 6% BTW)
61 p., fig., tab.

In opdracht van de vakgroepen varkenshouderij van de NLTO en WLTO is onderzoek uitgevoerd naar de voorwaarden om een duurzame varkenshouderij in de niet-concentratiegebieden mogelijk te maken.

Met behulp van gegevens uit de CBS-Landbouwtelling, een analyse van de inhoud van Streek- en Bestemmingsplannen en de resultaten van een enquête onder varkenshouders is nagegaan op welke wijze gekomen kan worden tot:

- een verantwoorde en duurzame afzet van de geproduceerde mest;
- een optimale afstemming tussen opfokzeugen, zeugen en vleesvarkens in het gebied;
- ontwikkelingsmogelijkheden voor individuele bedrijven.

Hiervoor zijn oplossingsrichtingen aangegeven en worden beleidsaanbevelingen gedaan.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie@lei.wag-ur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie@lei.wag-ur.nl

© LEI, 2001

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponereerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord Vooraf	7
Samenvatting	9
1. Inleiding	17
1.1 Achtergrond en doel	17
1.2 Aanpak	17
1.3 Opzet rapport	19
2. Kenmerken van bedrijven met varkens	20
2.1 Veestapel en oppervlakte grond	20
2.2 Bedrijfs grootte en specialisatie	22
2.3 Leeftijd bedrijfshoofd en opvolging	23
3. Mestafzet	26
3.1 Problemen	26
3.2 Resultaten enquête	30
4. Ruimtelijke problemen	33
4.1 Inleiding	33
4.2 Natuurbeleidsplan	33
4.3 Streekplannen	35
4.4 Bestemmingsplannen	39
4.5 Uitbreidingsplannen en -mogelijkheden	43
4.6 Stoppende bedrijven	45
5. Gesloten bedrijven	49
6. Oplossingsrichtingen en aanbevelingen	56
Bijlage	
1. Toelichting op het begrip Nederlandse grootte-eenheid (nge)	61

Woord Vooraf

De vakgroepen varkenshouderij van de NLTO en de WLTO hebben gesteund door de vakgroep varkenshouderij van de LTO het initiatief genomen om te komen tot een invulling van een motie uit de Tweede Kamer (motie Blaauw). Deze motie had betrekking op de vraag binnen welke aanvullende voorwaarden de varkenshouderij zich in de niet-concentratiegebieden duurzaam kan ontwikkelen. De vakgroepen hebben het LEI gevraagd onderzoek te doen naar de mogelijkheden voor structuurversterkende maatregelen voor de varkenshouderij in niet-concentratiegebieden. Het onderzoek moest zich toespitsen op de wijze waarop de maatregelen passen in het kader voor ruimtelijke ordening, de wijze van afstemming van de productie van fokzeugen, vleesbiggen en vleesvarkens op elkaar en de wijze waarop de varkenshouderij uitgaande van het recent ontwikkelde mestbeleid kan komen tot een verantwoorde afzet en/of verwerking van de mest.

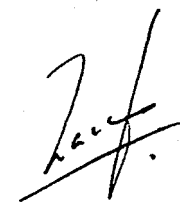
De studie is uitgevoerd met behulp van deskresearch en een enquête bij circa 300 varkenshouders. Tevens is een aantal workshops met varkenshouders en akkerbouwers gehouden. Hen allen willen wij bij deze bedanken voor hun medewerking aan dit onderzoek door de benodigde gegevens te verstrekken en deel te nemen aan de workshops.

Bij de uitvoering van het onderzoek hebben de onderzoekers de medewerking verkregen van een begeleidingscommissie. Hiervan maakten deel uit:

A. Geijssel	NLTO
J. Koster	WLTO
P. Arts	GLTO
J. de Jong	LNV, directie Noord
Mevr. J. Dijksterhuis	Provincie Drenthe
A. Willemsens	WLTO
D. Hylkema	NLTO

De leden van de begeleidingscommissie willen wij hierbij bedanken voor hun inbreng.

De directeur,

Prof.dr.ir. L.C. Zachariasse

Samenvatting

Achtergrond en doel

De vakgroepen varkenshouderij van de NLTO en WLTO (Noordelijke respectievelijk Westelijke Land- en Tuinbouw Organisatie) hebben gesteund door de vakgroep varkenshouderij van de LTO het initiatief genomen om te komen tot een invulling van een motie van de Tweede Kamer (motie Blaauw). Deze motie had betrekking op de vraag binnen welke aanvullende voorwaarden de varkenshouderij zich in de niet-concentratiegebieden duurzaam kan ontwikkelen. Daarvoor is aan het LEI gevraagd om hiernaar onderzoek te doen. Het onderzoek moet de bouwstenen voor een beleid leveren dat een duurzame varkenshouderij in de niet-concentratiegebieden mogelijk maakt.

Aanpak

In het rapport worden oplossingsrichtingen geschetst voor:

- een verantwoorde en duurzame afzet van de geproduceerde mest;
- een optimale afstemming tussen opfokzeugen, zeugen en vleesvarkens;
- ontwikkelingsmogelijkheden voor individuele bedrijven.

In de analyse en rapportering is, waar dit zinvol was, het gehele niet-concentratiegebied ingedeeld in negen deelgebieden. Deze deelgebieden zijn: Groningen, Friesland inclusief de Kop van Overijssel, Drenthe inclusief het overig niet-concentratiegebied in Overijssel, Flevoland, Utrecht inclusief het niet-concentratiegebied in Gelderland, Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland inclusief het niet-concentratiegebied in West-Brabant en Zuid-Limburg.

In het onderzoek is gebruikgemaakt van de volgende gegevens/onderzoeksmiddelen en is voor de volgende aanpak gekozen:

- voor de structuurkenmerken van de bedrijven met varkens in de verschillende deelgebieden is gebruikgemaakt van de gegevens uit de CBS-Landbouwtelling;
- onder 300 bedrijven met varkens verspreid over het totale niet-concentratiegebied is een enquête gehouden. Hierin zijn onder meer vragen gesteld over mestafzet, onderlinge relaties tussen de bedrijven, vervoerstromen, uitbreidingswensen, toekomstperspectieven, mate van gesloten zijn van de bedrijven en de mate waarin men last had van maatregelen op het gebied van de ruimtelijke ordening;
- in het kader van mogelijke problemen op het gebied van ruimtelijke ordening zijn een aantal streek- en bestemmingsplannen bestudeerd;
- daarnaast zijn verspreid over het gebied een aantal groepsdiscussies met varkenshouders en akkerbouwers gehouden. Hierbij is vooral ingegaan op de factoren die van invloed zijn op de mogelijkheden om mest af te zetten en af te nemen;
- aan het eind van het onderzoek zijn de oplossingsrichtingen tijdens een drietal workshops verspreid over het gebied nader bediscussieerd.

Structuur van de varkenshouderij in de niet-concentratiegebieden

Van de in totaal bijna 13,5 miljoen varkens in ons land (1999) worden er ruim 2 miljoen gehouden in de niet-concentratiegebieden. Dit komt overeen met een zesde van het landelijk totaal aantal varkens. In de niet-concentratiegebieden worden in verhouding iets meer vleesvarkens en iets minder fokzeugen gehouden dan in het concentratiegebied. Toch kent ook het totale niet-concentratiegebied een biggenoverschot van circa 20%. Een uitzondering hierop vormen de provincies Flevoland en Zuid-Holland: deze hebben een biggentekort. In principe is het dus mogelijk dat de onderscheiden gebieden binnen het totale niet-concentratiegebied vrijwel gesloten clusters worden.

Van alle bedrijven met varkens in ons land bevindt ruim een vijfde (bijna 3.500) zich in de niet-concentratiegebieden; de bedrijven met varkens in de niet-concentratiegebieden hebben gemiddeld genomen zo'n 20% minder varkens dan elders. De bedrijven in het niet-concentratiegebied hebben wel relatief meer grond; ook wordt de varkenshouderij er veel meer als een neventak bedreven. In de niet-concentratiegebieden komen 1.409 bedrijven met fokzeugen en 3.096 bedrijven met vleesvarkens voor.

Vergeleken met het concentratiegebied is het aantal kleinere bedrijven met fokzeugen in het niet-concentratiegebied relatief groot. Toch heeft evenwel bijna 60% een voldoende totale bedrijfsomvang (gemeten in Nederlandse grootte-eenheden (nge), inclusief andere productierichtingen) om bij gemiddelde bedrijfsresultaten op termijn gecontinueerd te kunnen worden; in het concentratiegebied ligt dit op ruim tweederde.

De bedrijven met vleesvarkens zijn wat bedrijfsomvang betreft over het gehele land genomen gemiddeld wat kleiner dan de bedrijven met fokzeugen. De bedrijven met vleesvarkens zijn gemeten in aantal nge in de niet-concentratiegebieden gemiddeld iets groter dan in het concentratiegebied. Grote bedrijven met vleesvarkens komen naar verhouding veel voor in Groningen, Drenthe, Flevoland, Zeeland/West-Brabant en Zuid-Limburg.

Men is in de niet-concentratiegebieden doorgaans veel minder op de varkenshouderij gespecialiseerd dan elders. Zo is van de ruim 1.400 bedrijven met fokzeugen in de niet-concentratiegebieden 40% op varkens gespecialiseerd (dit tegenover 64% in het concentratiegebied). Vrijwel alle andere bedrijven met fokzeugen hebben een andere veehouderijtak tot hoofdrichting. Van de ruim 3.000 bedrijven met vleesvarkens in de niet-concentratiegebieden is slechts 27% op varkens gespecialiseerd (in het concentratiegebied is dit 44%). De meeste andere bedrijven met vleesvarkens hebben in de niet-concentratiegebieden een andere veehouderijtak tot hoofdtak; een vijfde van deze bedrijven heeft evenwel vleesvarkens in combinatie met akkerbouw.

De bedrijfshoofden met fokzeugen in de niet-concentratiegebieden zijn iets ouder dan elders: 56% is ouder dan 50 jaar (concentratiegebied 50%). Van de bedrijfshoofden met fokzeugen in de niet-concentratiegebieden die ouder dan 50 zijn heeft slechts 29% een opvolger. Landelijk ligt dit opvolgingspercentage bij deze bedrijven veel hoger: namelijk op 70%.

De bedrijfshoofden met vleesvarkens in de niet-concentratiegebieden zijn gemiddeld wat jonger dan elders (48% is ouder dan 50 jaar tegenover in het concentratiegebied 55%). Ook hier is er bij de oudere bedrijfshoofden sprake van minder opvolging dan elders: 46% heeft een opvolger tegenover 66% in het concentratiegebied.

Mestafzet

De mestafzetproblemen zijn zowel in de groepsdiscussies als in de enquête aan de orde geweest. Ten aanzien van de mestafzet zijn er in de groepsdiscussies een aantal problemen naar voren gekomen.

Aan de afzetkant zijn er door mestafnemende akkerbouwers een aantal problemen gesignaleerd. Deze liggen onder meer op de volgende terreinen:

- samenstelling van de mest: deze is pas achteraf bekend en wisselt per vracht;
- doseerbaarheid: de wijze van verspreiding over het land leidt tot ongelijke gewasgroei;
- de regelgeving: huidige en toekomstige regelgeving: bevordert het gebruik van organische mest niet (althans in de ogen van de akkerbouwers);
- prijs voor organische mest is redelijk concurrerend, maar dikwijls zijn aanvullende voorzieningen nodig op het bedrijf (bijvoorbeeld mestzak; hiervoor zijn onder meer vergunningen nodig).

Door de varkenshouders worden de volgende problemen gesignaleerd:

- homogeniteit: om de mest homogeen te krijgen zijn aparte voorzieningen nodig: men- gen in aparte silo's of mestzakken (tot maximaal 2.500 m³) is noodzakelijk;
- kosten van mestafzet stijgen steeds verder;
- regelgeving: aangescherpte milieunormen en een (mogelijk) verbod op boer-boer trans- porten verhogen de kosten sterk;
- langjarige mestcontracten zijn moeilijk af te sluiten.

Uit gegevens van de CBS-landbouwtelling kan worden berekend dat ongeveer de helft van de totale mestproductie op de bedrijven met varkens afkomstig is van varkens. De overige mest komt van andere dieren (meestal rundvee).

Uit de enquête komt naar voren dat een flink deel (36 tot 40%) van de aanwezige mest op eigen grond wordt afgezet. De rest gaat voor het merendeel naar andere bedrijven met grond in de nabije omgeving toe. Slechts kleine hoeveelheden worden geleverd aan mestaf- zetorganisaties (4-5%), verwerkt of op een nadere manier afgezet (1%). Overigens is een kwart tot een derde van de bedrijven volledig aangewezen op grond van derden. Bijna de helft van de bedrijven met varkens zet de mest uitsluitend op het eigen bedrijf af. Van de mest die naar andere bedrijven met grond vervoerd wordt, is voor 80% de verplaatsingsafstand minder dan 10 km.

Van de afgezette varkensmest aan derden (vooral aan andere grondgebruikers) is voor een derde van deze mest afzetovereenkomsten gesloten. Voor 14% van de afgezette mest aan derden is dit ook schriftelijk vastgelegd; voor 18% geldt een mondelinge overeenkomst.

Bijna een vijfde van de geënquêteerde varkenshouders zegt problemen te hebben met het vinden van een afnemer voor de mest. Vooral de grotere bedrijven en de bedrijven in Drenthe en Utrecht/West-Gelderland, waar relatief veel varkensbedrijven zitten, hebben daar problemen mee. Ook de kosten van de mestafzet worden op een vijfde van de bedrijven als een probleem gezien.

Gesloten bedrijven en clusters

Het percentage gesloten bedrijven, dat wil zeggen bedrijven die noch fokvarkens, noch vleesbiggen aankopen en de geproduceerde vleesbiggen vrijwel allemaal zelf afmesten, is in het niet-concentratiegebied beperkt (5%). Een groot aantal van deze bedrijven met name in Zuid-Holland en Drenthe is erg klein (maximaal 20 fokzeugen), zodat op de gesloten bedrijven maar een 0,5% van alle fokzeugen en vleesvarkens uit het niet-concentratiegebied worden gehouden. De grotere gesloten bedrijven komen vooral voor in Zeeland/West-Brabant en in Utrecht/Gelderland. Daarnaast komen fokbedrijven voor die geen fokvarkens aankopen (4% van de bedrijven) en zijn er bedrijven die weliswaar geen fokvarkens of vleesbiggen kopen, maar de geproduceerde vleesbiggen in meerderheid verkopen (eveneens 4% van de bedrijven). Fokbedrijven die geen fokvarkens aankopen, komen relatief veel voor in Zuid-Holland en Utrecht/West-Gelderland. Bedrijven met fokdieren en vleesvarkens komen naar verhouding veel voor in Noord-Holland en Utrecht/West-Gelderland. De meeste bedrijven kopen dus hun fokvarkens en vleesbiggen bij anderen.

De aankoop van fokvarkens betreft voor 96% de aankoop van fokzeugen. Meestal worden deze gekocht bij fokorganisaties (voor 59%). Verder worden er fokvarkens gekocht bij stamboekorganisaties (18%), collega boeren (17%), veehandelaren (2%) en anderen (4%). Van de totale aankoop van fokvarkens is maar 6% contractueel vastgelegd.

De vleesbiggen worden voor meer dan de helft gekocht van veehandelaren (54%) en daarnaast in hoofdzaak van collega's (21%) en fokorganisaties (17%). Van de gekochte vleesbiggen is voor maar 14% een contract afgesloten. Naast de in contracten vastgelegde vaste relaties zijn er ook veel niet in contracten vastgelegde relaties. Het aantal wisselende contacten is daardoor beperkt.

De van elders aangekochte fokvarkens komen doorgaans van verder weg gelegen bedrijven dan de aangekochte vleesbiggen: van de aangekochte fokvarkens is slechts een vijfde afkomstig van een bedrijf dat binnen een afstand van 25 km ligt van het aankopende bedrijf; van de aangekochte vleesbiggen is twee vijfde afkomstig van een bedrijf binnen 25 km. Een groot deel van de elders aangekochte fokvarkens (42%) en vleesbiggen (37%) is afkomstig van bedrijven die meer dan 50 km weg liggen. Toch is bijna 42% van de gekochte fokvarkens afkomstig uit de eigen provincie, bij vleesbiggen is dit zelfs 55%. Bovendien wordt nog eens 8% van de vleesbiggen op het eigen bedrijf geproduceerd.

Het vervoer van aangekochte fokvarkens geschiedt vooral door transportbedrijven (49%), verkopende collega-varkenshouders (37%) en veehandelaren (10%). Het vervoer van aangekochte vleesbiggen geschiedt vooral door veehandelaren (53%), transportbedrijven (35%) en de aankopende varkenshouder zelf (8%).

Ruimtelijke ordening

De varkenshouderij heeft op het gebied van milieu en ruimtelijke ordening te maken met het reeds langer bestaande als het recent ontwikkelde overheidsbeleid. Dit overheidsbeleid krijgt op drie niveaus vorm: rijk, provincie en gemeenten. In dit onderzoek zijn de beperkingen voor de varkenshouderijsector die voortkomen uit het Natuurbeleidsplan (Rijksoverheid) en de diverse streekplannen (Provincies). Daarnaast zijn 25 bestemmingsplannen (gemeenten) ge-

analyseerd. Het beleid van de Rijksoverheid en de provincies is richtinggevend. Het bestemmingsplan is uiteindelijk rechtsgeldig en bindend voor elke burger.

In het Natuurbeleidsplan zijn de contouren van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) aangegeven. In de EHS worden gebieden onderscheiden in Kerngebieden, Natuurontwikkelingsgebieden en Verbindingszones. Specifiek voor de varkenshouderij zijn hierin geen aanbevelingen of maatregelen voorgesteld. De uiteindelijke uitwerking en invulling van de EHS vinden plaats middels het streekplan en het bestemmingsplan.

Uit de geanalyseerde streekplannen komt een verschillend beleid ten aanzien van de varkenssector naar voren. Dit heeft ook te maken met de verschillende tijdstippen waarop deze vastgesteld zijn. Onderscheiden wordt de beperkingen van de sector ten aanzien van nieuwvestiging, hervestiging, uitbreidingsmogelijkheden en het toevoegen van een varkenshouderijtak aan een andere landbouwtak. Dit heeft ook doorwerking in de diverse bestemmingsplannen. In het algemeen geldt het volgende:

- nieuwvestiging: slechts zeer beperkt nog toegestaan;
- hervestiging: beperkt toegestaan als er knelpunten ten aanzien van milieu of ruimte opgelost worden;
- uitbreiding: mag dikwijls wel, mits het binnen milieuhygiënische grenzen of gebiedskarakteristieken (landschap, cultuurhistorie) verantwoord is en het bedrijfseconomisch noodzakelijk is;
- neventak: mag dikwijls wel, mits het een neventak blijft en aan alle randvoorwaarden qua milieu en ruimte is voldaan.

Belemmeringen voor uitbreidingen

Ruim een derde van alle bedrijven met fokvarkens en ruim een kwart van alle bedrijven met vleesvarkens geeft in de enquête aan dat hun bedrijf niet uitgebreid mag worden op grond van uitbreidingsbeperkingen in het Streekplan, Bestemmingsplan of op basis van de Ecologische Hoofdstructuur.

Van alle varkenshouders met uitbreidingsbeperkingen geeft het overgrote deel aan dat dit veroorzaakt wordt door het bestemmingsplan (bijna 60%). Het Streekplan veroorzaakt bijna een kwart van de uitbreidingsbeperkingen. De Ecologische Hoofdstructuur (15%) en het beleid rond stankcirkels (3%) zijn van minder belang voor de oorzaak van de uitbreidingsbeperking.

Relatief veel belemmeringen op uitbreidingen zijn er in Noord-Holland, Zeeland/West-Brabant en Zuid-Limburg (meer dan 60% van de geënquêteerden heeft een belemmering om uit te breiden).

Op de vraag in de enquête door welke aspecten men niet kon uitbreiden, geeft gerekend over alle varkenshouders 37% te kennen dat ze niet mogen uitbreiden. Hierbij was vooral de nabijheid van woningen (43%) en de nabijheid van natuur (28%) van belang. Het verbod op uitbreiding van de veehouderij werd voor 18% genoemd. De grootte van de bouwkvavel was voor 7% van belang. De overige oorzaken voor 4%.

Een beperkt aantal geënquêteerden zegt dat zijn bedrijf binnenkort verplaatst moet worden. Dit geldt voor 2% van de fokzeugenhouders en 1% van de vleesvarkenshouders. Dit wordt veroorzaakt door het bestemmingsplan.

Ontwikkelingsmogelijkheden, groeiwensen en stoppers

Uit de enquête kwam naar voren dat ruim een vijfde van de fokzeugenhouders denkt dat zijn bedrijf tot 2002 zal groeien. Van de vleesvarkenshouders denkt nog geen 10% dit. Het zijn de gemiddeld al wat grotere bedrijven die denken uit te breiden.

In de enquête is eveneens gevraagd naar het aantal dieren waarmee men denkt uit te breiden. Als men zijn bedrijf wil uitbreiden gaat het gemiddeld om 77 fokzeugen of gemiddeld 700 vleesvarkens.

Als deze verwachtingen ook gerealiseerd worden dan betekent dit een 12% grotere fokvarkensstapel en een 18% groter vleesvarkensstapel.

Een kwart van de bedrijfshoofden met fokvarkens geeft te kennen waarschijnlijk in 2008 gestopt te zijn met de varkenshouderij. Zowel oudere als jongere bedrijfshoofden denken dit (zowel bij bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar als jonger dan 50 jaar: bij beiden een kwart). Het zijn overwegend de wat kleinere bedrijven die denken te gaan stoppen.

Van de vleesvarkenshouders verwacht ruim een kwart dat hij met de vleesvarkens gestopt zal zijn voor 2008. Ook hier verwachten zowel jongere als oudere bedrijfshoofden dit: van de vleesvarkenshouders die ouder zijn dan 50 jaar geeft ruim een derde aan te willen stoppen met het bedrijf voor 2008; van de bedrijfshoofden die jonger dan 50 jaar zijn verwacht bijna een kwart met de varkenshouderij gestopt te zijn voor 2008. Ook hier stoppen de relatief kleinere bedrijven.

Als deze verwachtingen uitkomen betekent dit dat tengevolge van stoppende bedrijven in 2008 de fokvarkensstapel 9% kleiner en de vleesvarkensstapel 17% kleiner zal zijn dan nu.

Bij de bedrijfshoofden die ouder zijn dan 50 jaar en gaan stoppen met het bedrijf is de leeftijd de belangrijkste reden. Vooral bij fokzeugenhouders is dit de belangrijkste reden: het geldt voor tweederde van de stoppende fokzeugenhouders. Mestafzetproblemen en geen uitbreidingsmogelijkheden zijn vooral bij de oudere vleesvarkenshouder ook een reden om te stoppen (beide een vijfde). De winstgevendheid van het bedrijf wordt bij 6% van deze groep stoppende bedrijven als reden aangevoerd.

Bij de jongere bedrijfshoofden is de winstgevendheid voor de helft van de stoppende bedrijven de belangrijkste reden. Mestafzetproblemen is voor een derde van de jongere stoppende vleesvarkenshouder een reden om te stoppen.

Als men stopt met zijn bedrijf zal een derde van de bedrijfshoofden zijn varkensrechten waarschijnlijk inleveren bij een nationale opkoopregeling. Eveneens een derde zou de rechten verkopen aan collega's; 9% zou zijn stallen gaan verhuren en een kwart wist nog niet wat hij zou gaan doen.

Uit de beantwoording van de vraag uit de enquête wat er met de mestafzetcontracten gebeurt, bleek dat de overgrote meerderheid (87%) geen mestafzetcontract heeft. Van de stoppende bedrijven had 13% wel een mestafzetcontract: een zesde van deze stoppende bedrijven met een mestafzetcontract zou zijn mestafzetcontract verkopen aan collega-bedrijven. De rest van deze stoppende bedrijven met een mestafzetcontract wist nog niet wat men met het contract zou gaan doen of ging het benutten voor andere dieren.

Van alle bedrijven met varkens die hebben aangegeven dat ze in de nabije toekomst gaan stoppen met varkens houden, geeft ruim driekwart aan dat er ook in de toekomst geen plaatsingsruimte voor mest vrijkomt op de eigen grond. Van deze groep zegt 70% de door de varkens vrijkomende mestruimte te gaan benutten voor het resterende vee; 12% zegt andere

veehouderijtakken (uitsluitend melkveehouderij) te gaan uitbreiden. De rest geeft overige redenen aan (geen eigen grond, alle grond was verhuurd en dergelijke).

Op 185 stoppende bedrijven komt wel plaatsingsruimte voor mest vrij. Deze plaatsingsruimte bedraagt totaal 34.600 ton mest. Dit is slechts 1,7% van de totale geproduceerde hoeveelheid varkensmest (2,1 miljoen ton) in het studiegebied. Van de plaatsingsruimte die vrij komt is tweederde afkomstig van stoppende oudere bedrijfshoofden.

Het mogelijke saldo van de aantallen fokvarkens van groeiers tot 2002 (+12%) en stoppers tot 2008 (-9%) bedraagt +3%. Het mogelijke saldo van de aantallen vleesvarkens van groeiers (+18%) en stoppers (-17%) bedraagt +1%.

Het is evenwel de vraag of de verwachtingen die in het onderzoek uitgesproken zijn door de diverse varkenshouders over de verwachte groei ook daadwerkelijk gerealiseerd kunnen gaan worden. Dit gezien alle beperkingen die de sector momenteel ondervindt: zo zullen de groeiers waarschijnlijk onder meer niet genoeg varkensrechten kunnen verwerven. Dit omdat momenteel een afromingspercentage geldt van 60% bij verkoop.

Oplossingrichtingen en aanbevelingen

In het rapport zijn verschillende oplossingsrichtingen om de varkenshouderij in de niet-concentratiegebieden duurzamer te maken verder uitgewerkt. De belangrijkste specifiek voor de niet-concentratiegebieden zijn:

- langdurige één op één relaties. De bij de akkerbouwer aanwezige grond kan de facto gezien worden als 'eigen' grond van de varkenshouders, voor wat de mestafzet betreft. Voor de niet-concentratiegebieden kan naast het huidige systeem een proef worden genomen met een vereenvoudigde aangifte op basis van de bekende mineralen productie uit de aanvoer van mengvoer en ruwvoer, de aan- en afvoer van dieren en de hoeveelheid grond in eigendom of op contract. Dit resulteert in lagere afzetkosten, het benutten van kleinere percelen en dus het vergroten van de plaatsingsmogelijkheden;
- varkensrechten. Om in de niet-concentratiegebieden een ontwikkeling richting duurzaamheid te stimuleren zijn andere maatregelen nodig dan in de concentratiegebieden. Het verhandelbaar maken van de grondgebonden rechten is hiervoor de aanbevolen weg¹. Er zijn immers weinig niet-grondgebonden rechten en er is geen sprake van een teveel aan varkens. De eerste oplossing is het verhandelbaar maken binnen het niet-concentratiegebied van de grondgebonden rechten en deze blijven koppelen aan de grond. Daarbij ligt het wegens de koppeling met de grond en het tot stand brengen van een duurzame structuurverbetering een korting op de rechten niet voor de hand. Een andere oplossing zou kunnen zijn over te gaan tot 1 soort varkensrecht, zoals bij pluimvee het geval is. In zo'n situatie ligt een beperkte korting in de rede;
- maatwerk in de ruimtelijke ordening. De ruimtelijke regelingen kunnen bedrijven sterk in hun ontwikkeling belemmeren. Dit heeft een negatieve invloed op de hele sector. Om dit negatieve effect te vermijden dient in de niet-concentratiegebieden duidelijk te worden waar nog mogelijkheden voor intensieve veehouderij zijn en dient maatwerk voor bouwblokken toegespitst op de specifieke situatie te worden geleverd. Tevens zouden per regio de milieueffecten van stoppers en groeiers kunnen worden gesaldeerd en moe-

¹ Het verhandelbaar maken van de grondgebonden varkensrechten past niet in het huidige beleid van LNV.

ten rechten en vergunningen van plaatsen waar geen groei mogelijk is kunnen overgaan op groeilocaties;

- clustervorming van fokkers en mesters. Gesloten bedrijven komen nauwelijks voor in de niet-concentratiegebieden. Ook de toekomstgebieden van de gekochte dieren zijn niet geconcentreerd in de eigen streek. In het kader van de verbetering van de regionale dierziekte situatie en het kunnen afgrenzen van regio's bij eventuele ziekte-uitbraken dient clustervorming te worden gestimuleerd. De stimulans hiervoor zal behalve van commerciële voordelen ook moeten komen van een door de LTO te stimuleren bewustwordingsproces.

Over bovenstaande maatregelen dient de LTO het overleg met LNV, provincies en gemeenten te openen en daarbij ook maatschappelijke groeperingen en politici te betrekken. In de discussies kwam ook naar voren, dat nog een aantal meer algemene maatregelen op het punt van de mestafzet gewenst of noodzakelijk zijn. Dit betreft:

- standaardcontracten. De LTO zou deze moeten opstellen. Behalve aan een evenwichtige verdeling van rechten en plichten zal aandacht moeten worden geschonken aan de risico's van overmachtsituaties;
- regionale mestafzetorganisaties. Deze dienen verder te worden uitgebouwd. Naast bemiddelen kunnen ze ook een rol spelen bij homogeniseren van de mest, extra opslagcapaciteit, kwaliteitsgaranties en eventueel als gesprekspartner van regionale overheden op het punt van de productie, opslag, bewerking en benutting van mest. De LTO zou hierbij een stimulerende rol kunnen vervullen;
- verevening overschotten en tekorten in mestgiften over de jaren. Daartoe dienen afspraken te worden gemaakt met de centrale overheid over de maximaal toelaatbare overschrijding per jaar en over de periode (3 tot 5 jaar) waarover verevening mogelijk moet zijn en over het betalen van de Minas-heffing na afloop van deze periode. Het voordeel in vergelijking met de huidige situatie, waarin men op straffe van een heffing elk jaar onbeperkt kan overschrijven, is een beperking van de overschrijding per jaar en een gelijkmatiger mestafzet over de jaren heen. De LTO zal hierover overleg met de overheid, politici en maatschappelijke organisaties moeten openen;
- mestbe- en verwerking. Dit is vooral een sector probleem. Voor de niet-concentratiegebieden is van belang dat meer bekend wordt over de effecten van be- en verwerking op de mineralengehalten. Voor de niet-concentratiegebieden is aandacht voor kleinschalige be- en verwerkingstechnieken van belang en aan de mogelijkheden om op lokaal niveau energie uit mest te halen. De LTO dient er voor te zorgen, dat deze onderwerpen worden meegenomen in de projecten uit het lopende onderzoekprogramma voor mest binnen de PVE. Verder is van belang, dat regionale overheden aangeven onder welke voorwaarden en waar be- en verwerkingsbedrijven kunnen worden gevestigd.

1. Inleiding

1.1 Achtergrond en doel

De vakgroepen varkenshouderij NLTO en WLTO hebben gesteun door de vakgroep varkenshouderij van de LTO het initiatief genomen om te komen tot een invulling van de motie Blaauw. De motie had betrekking op aanvullende voorwaarden waarbinnen de varkenshouderij in de niet-concentratiegebieden zich duurzaam kan ontwikkelen. De vakgroepen hebben het LEI gevraagd een onderzoek te doen naar de mogelijkheden voor structuurversterkende maatregelen voor de varkenshouderij in de niet-concentratiegebieden.

Het onderzoek moest zich toespitsen op de volgende aspecten:

- de wijze waarop structuurversterkende maatregelen passen in het kader voor ruimtelijke ordening;
- de wijze waarop de productie van fokdieren, vleesbiggen en slachtvarkens op elkaar kan worden afgestemd;
- de wijze waarop de varkenshouderij uitgaande van het recent ontwikkelde mestbeleid kan komen tot een verantwoorde afzet en of verwerking van de mest;
- de wijze waarop gekomen kan worden tot de implementatie van structuurversterkende maatregelen in de niet-concentratiegebieden rekening houden met de daar aanwezige krachten en belangen.

Het onderzoek heeft tot doel de structuur van de varkenshouderij in de niet-concentratiegebieden te versterken. Daarbij gebruikmakend van de aanwezige sterke punten, zoals het relatief lage aantal dieren, de verspreide ligging van de bedrijven en de bijgevolg lage ziektedruk en besmettingskans. Ook de aanwezigheid van grond en de samenwerking met grondeigenaars (akkerbouwers) bieden mogelijkheden. De mogelijkheden die streekproducten de varkenshouderij in de niet-concentratiegebieden bieden zijn in het huidige onderzoek niet meegenomen. Eventueel kan hiertoe op grond van de resultaten van dit onderzoek later worden besloten.

1.2 Aanpak

In het onderzoek gaat het om het vinden van oplossingsrichtingen, dat wil zeggen gedragsalternatieven die bijdragen aan:

- een verantwoorde afzet van de geproduceerde mest;
- een optimale afstemming tussen vleesvarkens, opfokzeugen en zeugen;
- ontwikkelingsmogelijkheden voor individuele bedrijven.

1. Noord-Holland
2. Zuid-Holland
3. Zeeland en West Brabant
4. Zuid-Limburg
5. Utrecht en West Gelderland
6. Flevoland
7. Friesland en Kop van Overijssel
8. Groningen
9. Drenthe en rest van Overijssel
10. Concentratiegebieden

Figuur 1.1 De indeling van de niet-concentratiegebieden naar regio's

In de analyse en rapportering is waar zinvol onderscheid gemaakt naar de in overleg met de opdrachtgevers gekozen 9 deelgebieden binnen het niet-concentratiegebied (zie figuur 1.1).

Het totale onderzoek is opgedeeld in de volgende onderdelen:

- *de verantwoorde en duurzame afzet van de mest*
De basis voor dit onderdeel zijn de resultaten van de een schriftelijke enquête onder circa 300 varkenshouders met betrekking de huidige afzet van de mest (afnemers, vervoersafstanden, contracten). Daarnaast zijn verspreid over het gehele niet-concentratiegebied een aantal groepsdiscussies met circa 10 varkenshouders en akkerbouwers gehouden. Daarbij is met name ingegaan op de factoren die van invloed zijn op mogelijkheden om mest af te zetten en af te nemen;
- *de afstemming van vleesvarkens, opfokzeugen en zeugen*
Met behulp van gegevens uit de Landbouwtelling is een beeld geschetst van de aantallen bedrijven de daar aanwezige varkens en hun regionale spreiding. Verder is met

behulp van de eerder genoemde enquête bij circa 300 varkenshouders nagegaan hoe de huidige vervoerstromen voor fokdieren en vleesbiggen liggen. Aan de orde komen daarin aspecten als wie verzorgt het transport, welke afstanden zijn overbrugd en welke relaties bestaan er tussen vermeeders mesters en eigen opfok dekrijpe zeugen. Ook is bezien welk percentage van de bedrijven gesloten is en hoeveel dieren deze bedrijven houden;

- *de ruimtelijke ordeningsmaatregelen*

In dit kader zijn een aantal relevante streek- en bestemmingsplannen bestudeerd. Tevens is nagegaan hoe de positie van de varkenshouderijen in de Ecologische hoofdstructuur (EHS) is. Verder is bij 150 oudere en kleinere varkenshouders gevraagd naar plannen om de varkenshouderij te beëindigen en de daarbij beschikbaar komende plaatsingsruimte;

- *oplossingsrichtingen*

Op grond van de in de voorafgaande fasen gevonden problemen zijn door de onderzoekers mogelijke oplossingsrichtingen aangedragen. Deze oplossingsrichtingen zijn op haalbaarheid getoetst in een drietal workshops, daarbij is tevens het draagvlak voor de verschillende oplossingsrichtingen getoetst.

1.3 Opzet rapport

Na deze inleiding geeft hoofdstuk 2 een overzicht van de structuurkenmerken van de varkenshouderijen in de niet-concentratiegebieden. In hoofdstuk 3 komt de mestafzet aan de orde en in hoofdstuk 4 de ruimtelijke problematiek. Het onderwerp van hoofdstuk 5 is verhouding tussen fokkers/vermeeders en mesters en hun onderlinge relaties. Hoofdstuk 6 tenslotte geeft een overzicht van de gekozen oplossingsrichtingen en van de wijze waarop ze kunnen worden geïmplementeerd.

Naast dit rapport zijn in een interne nota de resultaten per gebied meer in detail weergegeven. In die nota wordt ook uitgebreid verslag gedaan van de analyse van streek- en bestemmingsplannen op het punt van vestiging, uitbreiding en hervestiging van bedrijven met intensieve veehouderij.

2. Kenmerken van bedrijven met varkens

2.1 Veestapel en oppervlakte grond

In de niet-concentratiegebieden zijn in 1999 in totaal bijna 3.500 varkensbedrijven gevestigd. Dit is ruim 20% van alle bedrijven met varkens. De bedrijven in de niet-concentratiegebieden houden bijna 16% van alle varkens en zijn daarmee gemiddeld circa 20% kleiner dan in heel Nederland.

Tabel 2.1 De samenstelling van de varkensstapel in niet-concentratiegebieden

	Niet-concentratiegebied	Concentratiegebied
Totaal aantal varkens	2.142.700	11.223.300
Waarvan (%):		
- fokdieren	11	13
- biggen tot 20 kg	38	38
- vleesvarkens	51	49

De varkensstapel in de niet-concentratiegebieden bestaat uit relatief veel vleesvarkens. Met name is dit het geval in Groningen, Flevoland en Zuid-Holland. Toch kent ook het niet-concentratiegebied een biggenoverschot, zoals onderstaande berekening aantoont.

In het totale gebied zijn 187.500 zeugen. Als deze gemiddeld 21 biggen per jaar grootbrengen, dan worden in het gebied 3.937.500 biggen geproduceerd.

Het aantal vleesvarkens bedraagt er 1.101.000 stuks. Uitgaande van 2,97 afleveringen per jaar betekent dat een jaarproductie van 3.270.000 vleesvarkens. Er is dus een biggenoverschot van circa 20%. Een uitzondering hierop vormen de provincies Flevoland en Zuid-Holland. Deze hebben een biggentekort. Dit betekent onder andere, dat het in principe mogelijk is in bijna alle gebieden te komen tot een vrijwel gesloten cluster met alleen een beperkte uitgaande stroom vleesbiggen.

Op de varkenshouderijen komen ook nog andere diersoorten voor, namelijk:

- opfok- en melkvee	130.000 stuks	bij 1.600 bedrijven
- vlees- en weidevee	125.000 stuks	bij 600 bedrijven
- vleeskalveren	3.000 stuks	bij 60 bedrijven
- paarden en pony's	1.600 stuks	bij 700 bedrijven
- schapen en lammeren	90.000 stuks	bij 1.200 bedrijven
- geiten	3.000 stuks	bij 150 bedrijven
- vleeskuikens	705.500 stuks	bij 16 bedrijven
- leghennen	895.000 stuks	bij 85 bedrijven

- ouderdieren vleesras 11.500 stuks bij 11 bedrijven
- konijnen 5.000 stuks bij 43 bedrijven

Hun aanwezigheid beperkt de afzetmogelijkheden voor varkensmest op het eigen bedrijf of vergroot de aan derden af te zetten hoeveelheid (zie ook hoofdstuk 3).

Het opfok- en melkvee komt voor ruim 80% voor in de gebieden Friesland, Zuid-Holland, Utrecht/Gelderland en Drenthe. Het vlees- en weidevee komt voor eenderde deel voor in Utrecht/Gelderland en voor de helft in de provincies Friesland, Zuid-Holland en Zeeland/West-Brabant. Schapen en lammeren zijn voor ruim 80% geconcentreerd in de gebieden, Friesland, Zuid-Holland en Utrecht/Gelderland. In dit laatste gebied komt ook bijna tweederde deel van de geiten voor. De vleeskuikens zijn voor bijna 70% geconcentreerd in Zeeland/West-Brabant, de leghennen voor de helft in Friesland en de ouderdieren van vleesrassen voor tweederde deel in Flevoland.

De varkenshouderij heeft dus in hoofdzaak plaats naast andere graasdieren en verder in beperkte mate naast pluimvee (vleeskuikens en leghennen).

De bedrijven met varkens in de niet-concentratiegebieden hebben met elkaar 81.470 ha cultuurgrond in gebruik, gemiddeld per bedrijf 23 ha. Dit is meer dan het gemiddelde voor alle bedrijven in heel Nederland, namelijk 19 ha, en veel meer dan de varkensbedrijven in de concentratiegebieden (14 ha). Er kan dus gemiddeld genomen meer mest op eigen bedrijf worden afgezet dan elders. In tabel 2.2 is het grondgebruik per gebied aangegeven.

Uit de tabel komt naar voren, dat in vrijwel alle gebieden het aantal hectare per varkensbedrijf op of boven het gemiddelde voor heel Nederland ligt. Met name in de typische akkerbouwgebieden is gemiddeld per varkensbedrijf veel grond aanwezig. Dit wijst er ook op, dat daar relatief weinig op de varkenshouderij gespecialiseerde bedrijven voorkomen.

Tabel 2.2 Grondgebruik bij de bedrijven met varkens per gebied in percentages

	Gr	Fr a)	Dr b)	Fl	Utr c)	NH	ZH	Zld d)	ZL	Conc. Geb.
Akkerbouw	47	25	59	62	29	7	20	60	73	45
Snijmaïs	2	19	19	3	7	2	0	7	12	25
Tuinbouw opengrond		1	1	9	2		1	12	4	3
Glastuinbouw					0			0		0
Grasland	50	74	39	28	69	93	78	24	23	52
Braak	3		1	1	0		1	4	0	0
Hout			0			0			0	0
Totaal ha	6.480	8.452	16.726	4.213	15.437	1.437	17.329	10.054	1.079	174.692
Totaal aantal landbouwbedrijven	178	554	591	142	934	80	665	284	52	12.670
Ha/bedrijf	36	15	28	30	17	18	26	35	21	14

Blanco = Komt niet voor.

0 = Minder dan 1%.

a) Inclusief de kop van Overijssel; b) Inclusief de rest van Overijssel dat niet behoort tot het concentratiegebied;

c) Inclusief het Gelderse rivierengebied; d) Inclusief West-Brabant.

2.2 Bedrijfsgrootte en specialisatie

Tabel 2.3 laat zien dat maar 17% van de bedrijven met fokzeugen echt kleine bedrijven zijn (minder dan 40 nge), met een geringe kans op continuïteit. Om te overleven moeten deze bedrijven of hun productie uitbreiden of neveninkomsten van buiten de landbouw krijgen. Kan dit niet dan zullen ze op korte of lange termijn worden opgeheven. Vergeleken met het concentratiegebied is het aantal zeer kleine bedrijven (maximaal 20 nge) in de niet-concentratiegebieden groot.

Voor bijna 60% van de bedrijven met fokzeugen geldt dat ze zo groot zijn (tenminste 70 nge), dat er een goede kans op continuïteit bestaat. Deze laatste groep bedrijven bezit overigens wel ruim 80% van de aanwezige fokzeugen. Uit de in bijlage 1 van de interne nota met regionale cijfers vermelde gegevens blijkt dat in Zeeland/West-Brabant veel relatief grote bedrijven fokvarkens houden. Ook in Groningen, Friesland en Flevoland komen relatief veel bedrijven met meer dan 70 nge voor. In Utrecht en met name in Zuid-Holland komen naar verhouding veel kleine fokbedrijven voor.

Tabel 2.3 *Percentage varkensbedrijven naar nge-klasse a)*

	Fokzeugen		Vleesvarkens	
	niet-concentratiegebied	concentratiegebied	niet-concentratiegebied	concentratiegebied
Totaal aantal bedrijven	1.409	5.213	3.096	11.566
Waarvan met (%):				
< 20 nge	9	3	16	13
20 - 39 nge	8	7	8	16
40 - 69 nge	25	23	22	22
70 - 99 nge	20	25	19	23
> 100 nge	38	42	34	27

a) Nge is een maat voor de economische omvang van het totale bedrijf, gebaseerd op de saldi per dier en per hectare gewas (zie bijlage 1). 1 nge komt globaal overeen met een brutostandaardsaldo van f 3.000,-.

De vleesvarkensbedrijven in de niet-concentratiegebieden zijn gemeten in nge gemiddeld wat kleiner dan de fokzeugenbedrijven. Met name zijn er relatief veel vleesvarkensbedrijven met minder dan 20 nge. Vergeleken met het concentratiegebied komen er relatief wat minder kleine bedrijven voor in het niet-concentratiegebied. Grote (tenminste 70 nge) bedrijven met vleesvarkens komen naar verhouding veel voor in Groningen, Drenthe, Flevoland, Zeeland/West-Brabant en Zuid-Limburg. In Friesland inclusief de Kop van Overijssel, Utrecht en West-Gelderland en Zuid-Holland komen relatief veel bedrijven met minder dan 40 nge voor.

Tabel 2.4 Percentage varkensbedrijven naar NEG-type a)

	Fokzeugen		Vleesvarkens	
	niet-concentratiegebied	concentratiegebied	niet-concentratiegebied	concentratiegebied
Totaal aantal bedrijven	1.409	5.213	3.096	11.566
Waarvan (%):				
- akkerbouw	1	1	7	1
- tuinbouw	1	0	0	1
- blijvende teeltbedrijven	-	1	0	0
- graasdier	35	12	36	30
- hokdier	40	64	27	44
- gewascombinatie	1	1	2	2
- veeteeltcombinatie	15	16	19	18
- gewas-veecombinatie	7	5	9	4

a) Een typering van de bedrijven met behulp van de verdeling van het aantal brutostandaardsaldi (zie bijlage 1) per bedrijf over de verschillende bedrijfsonderdelen ontwikkeld in EU-verband. Daarbij worden 8 hoofdtypen onderscheiden (akkerbouw, tuinbouwbedrijven, blijvende teeltbedrijven, graasdierbedrijven hokdierbedrijven en 3 combinaties daarvan). Een bedrijf behoort tot een bepaalde bedrijfstype als minstens tweederde deel van de brutostandaardsaldi van het bedrijf is afkomstig uit de genoemde productierichting. De varkenshouderijen behoren volgens deze indeling bij de hokdierbedrijven.

De bedrijven met fokvarkens in de niet-concentratiegebieden behoren vrijwel uitsluitend tot de veehouderij bedrijfstypen (graasdierbedrijven, hokdierbedrijven of een combinatie van beide). Op deze bedrijven (90% van alle bedrijven) komt bijna 90% van alle fokzeugen voor. In Groningen en Flevoland komen relatief veel bedrijven met de combinatie van gewas en/of veeteelt voor; in Drenthe nogal wat bedrijven met akkerbouw of tuinbouw.

De bedrijven met vleesvarkens in de niet-concentratiegebieden zijn minder sterk op de veehouderij gespecialiseerd dan de bedrijven met fokzeugen. Op de bedrijven met grasvee, hokdieren of een combinatie van dieren (82% van alle bedrijven) komt 76% van de vleesvarkens voor. Ze hebben dus gemiddeld iets minder vleesvarkens dan de andere (teelt)bedrijven. Met name in Flevoland (42%), Zeeland/West-Brabant (14%) en Zuid-Limburg (19%) komen relatief veel akkerbouwbedrijven met vleesvarkens voor. Bedrijven met combinaties van gewassen of van gewassen en veeteelt komen naar verhouding veel voor in Groningen, Flevoland en Zeeland/West-Brabant.

Ten opzichte van het concentratiegebied komen in de niet-concentratiegebieden relatief weinig hokdierbedrijven voor. Dit illustreert, dat in deze gebieden de varkenshouderij vaak een van de takken van een gemengd bedrijf is.

2.3 Leeftijd bedrijfshoofd en opvolging

Het een naar verhouding groot deel van de fokzeugenhouders in de niet-concentratiegebieden is 50 jaar of ouder. Met name in Friesland/de kop van Overijssel, Drenthe, Flevoland en Zeeland/West-Brabant komen relatief veel oudere bedrijfshoofden voor. De vleesvarkenshouders

zijn naar verhouding gemiddeld wat jonger dan de zeugenhouders en dan in het concentratiegebied. In het bijzonder in Utrecht/Gelderland en Zuid-Holland komen veel jonge bedrijfs-
hoofden met vleesvarkens voor.

Tabel 2.5 *Bedrijven met fokzeugen in de niet-concentratiegebieden naar de leeftijd van het oudste bedrijfs-
hoofd*

	Fokzeugen		Vleesvarkens	
	niet-concen- tratiegebied	concentratie- gebied	niet-concen- tratiegebied	concentratie- gebied
Aantal bedrijven	1.409	5.213	3.096	11.566
Waarvan (%):				
- 25 - 40 jaar	18	23	20	20
- 40 - 50 jaar	26	27	32	24
- 50 - 65 jaar	45	39	40	40
- >= 65 jaar	11	11	8	16

De opvolgingsdruk op de bedrijven met fokzeugen is gering. Nog geen 30% (16/56) van alle bedrijfshoofden ouder dan 49 jaar heeft een opvolger. Bij de oudere bedrijfshoofden met vleesvarkens is dit beduidend hoger (46%). Bij beide typen is de opvolgingsdruk in de niet-concentratiegebieden lager dan voor de concentratiegebieden. Op termijn zal het aantal bedrijven met varkens er dus afnemen en wel sneller dan in de rest van Nederland. Tenzij het stichten van nieuwe bedrijven dit zou compenseren.

Tabel 2.6 *Procentuele verdeling a) van de bedrijven naar de leeftijd van het bedrijfshoofd, de aanwezigheid
en werkplaats van de opvolger*

	Fokzeugen		Vleesvarkens	
	niet-concen- tratiegebied	concentratie- gebied	niet-concen- tratiegebied	concentratie- gebied
Aantal bedrijven	1.409	5.213	3.096	11.566
Waarvan (%):				
- 50 jaar of ouder	56	50	48	55
- zonder opvolger	40	15	26	18
- met opvolger	16	35	22	37
Waarvan naar werkplaats opvolger:				
- eigen bedrijf	13	28	13	29
- ander bedrijf	1	1	4	2
- elders	1	4	3	4
- studeert nog	1	2	2	2

a) Alle percentages zijn gegeven als aandeel in het vermelde totaal aantal bedrijven.

De meeste opvolgers werken al mee op het eigen bedrijf of een ander landbouwbedrijf. Enkeligen studeren nog of werken elders buiten de landbouw. Op de bedrijven met fokzeugen komen relatief veel opvolgers voor in Drenthe, inclusief overig Overijssel en met name in Flevoland en Zeeland/West-Brabant. Op de bedrijven met vleesvarkens is dit het geval in Groningen, Drenthe, inclusief overig Overijssel, Utrecht inclusief Gelderland, Noord-Holland Zuid-Holland en Zuid-Limburg.

Tabel 2.7 Indeling van de varkensbedrijven naar aantal gve graasdieren per hectare cultuurgrond

	Fokzeugen		Vleesvarkens	
	niet-concentratiegebied	concentratiegebied	niet-concentratiegebied	concentratiegebied
Aantal bedrijven	1.409	5.213	3.096	11.566
Waarvan naar gve/ha (%):				
- < 2 gve/ha	60	69	64	55
- 2 - 2,5 gve/ha	18	8	17	12
- 2,5 - 4 gve/ha	18	13	13	21
- 4 - 8 gve/ha	4	4	3	7
- >= 8 gve/ha	0	1	0	1
- Geen grond	0	5	3	4

De meeste bedrijven met varkens in de niet-concentratiegebieden hebben minder dan 2 gve graasdieren per hectare. Maar een aantal bedrijven (circa 20%) zit daar ver boven, waarbij enkele bedrijven zelfs helemaal geen grond hebben. Het aantal bedrijven zonder grond is in de concentratiegebieden hoger. Overigens komen in de niet-concentratiegebieden zowel bij fokzeugenhouderijen als bij vleesvarkenshouderijen relatief veel bedrijven voor met minder dan 2,5 gve graasdieren per hectare.

De verdeling naar gve graasdieren geeft ook aan dat er ook in het niet-concentratiegebied nogal wat bedrijven zijn, die mest over hebben, die buiten het bedrijf moet worden afgezet. Overigens bezitten deze bedrijven relatief weinig varkens, namelijk maar 16% van de fokzeugen en 8% van de vleesvarkens.

Verder kan nog vermeld worden, dat hoge veebezettingen per hectare vooral voorkomen in de gebieden met veel graasdieren, zoals Friesland, Drenthe, Utrecht/Gelderland, Noord-Holland en Zuid-Holland.

3. Mestafzet

3.1 Problemen

Deze paragraaf geeft een beeld van de groepsdiscussies in de verschillende gebieden over de problemen rond mestafzet. Bij de discussies waren zowel akkerbouwers als varkenshouders betrokken.

In eerste instantie komt de vraag naar mest van akkerbouwers aan bod. Hoewel de meeste akkerbouwers die aan de discussie deelnamen zelf ook mest gebruikten, werden er nogal wat problemen gesignaleerd. Deze liggen op de volgende terreinen:

- *samenstelling van de mest*

De afnemers horen pas achteraf wat de samenstelling van de geleverde mest is geweest. Dit is vooral een bezwaar bij voorjaarstoepassing, omdat de samenstelling invloed heeft op de hoeveelheid kunstmest die men vrijwel tegelijkertijd moet geven.

De samenstelling kan bovendien nogal wisselen, ook van vracht tot vracht bij dezelfde leverancier. Dit is zeker een probleem als de mest via een intermediair van diverse leveranciers komt. De spreiding kan volgens informanten uit Groningen wel 10 tot 20% bedragen. Hierdoor wordt het gewas ongelijk en kampt men plaatselijk met te lage kilogramopbrengsten. Ook levert de wisselende samenstelling problemen op met de dosering.

Het belang van extra organische stof toevoegen is op het veenkoloniaal bedrijf twijfelachtig. Bij het geven van mest op een tarwestoppel wordt de stikstof aan het stro gebonden. Bij gehakseld stro gebeurt dit in nog sterkere mate. In zulke gevallen moeten de gewassen het volgend jaar extra N krijgen. Bij de voorvrucht bieten en het onderbrengen van bietenblad speelt dit probleem minder.

Een ander probleem is de eventuele aanwezigheid van chloor en onkruidzaden in de rundmest. Echter ook indien er stro in de mest is verwerkt is er een probleem met de aanwezigheid van onkruidzaden.

Een probleem bij voorjaarstoepassing van drijfmest op met name op klei en zavelgronden is, dat men de net opgedroogde grond weer vochtig maakt. Dit heeft een nadelig effect op de structuur van de grond. Ook de zwaarte van het materieel dat bij het uitrijden wordt gebruikt, ervaren een aantal boeren daarom als een probleem;

- *doseerbaarheid*

De wijze waarop mest over het land wordt verspreid, betekent dat de nauwkeurigheid van de dosering kleiner is dan die bij kunstmest. Dit geldt in hoge mate voor kippenmest, waarin de meststof zeer geconcentreerd voorkomt. Bovendien heeft kippenmest een ongunstige mineralenverhouding met veel P.

In dit verband is ook van belang, dat de mest, wil ze beschikbaar komen voor de plant, gemineraliseerd moet worden. Dit mineralisatieproces is van een groot aantal factoren afhankelijk, onder andere de lucht- en grondtemperatuur. Hierdoor kan met mest minder goed de groei van het gewas worden gestuurd dan met kunstmest;

- *kwaliteit gewassen*
De toepassing van organische mest op het bietengewas kan een negatieve invloed hebben op het suikergehalte en de sapzuiverheid. Toepassen bij aardappelen geeft kans op schurft. Graan krijgt in de Veenkoloniën geen dierlijke mest omdat de groei van het gewas er moeilijk mee te sturen is. Wel geeft men aan, dat met mest een voorraad mineralen in de bodem kan worden opgebouwd. Op bollen en uien wordt meestal geen dierlijke mest toegepast;
- *regelgeving*
De invoering van Minas-AT en de verlaging van de verliesnormen zullen een aantal gevolgen hebben.
 - herfsttoepassing, zoals op de zwaardere gronden zal onder druk komen of zelfs verdwijnen. De N spoelt namelijk uit (benutting hooguit 20%), maar alle opgebrachte N wordt meegerekend in het Minas-systeem. Op zware klei is voorjaarstoepassing niet mogelijk vanwege structuurbederf. Momenteel wordt in Noord-Holland 70% van de mest in het najaar uitgereden;
 - nauwkeurige dosering van meststoffen nodig. Kunstmest is hierbij in het voordeel;
 - centrale inkoop van mest is onder de nieuwe regels niet meer mogelijk, alleen 1 op 1 relaties zijn toegestaan. Ook het gezamenlijk gebruik van een mestput betekent extra kosten voor bemonstering en weging, doordat de mest er bemonsterd en gewogen ingebracht moet worden en ook weer bemonsterd en gewogen uitgehaald;
 - bezoek AID schrikt boeren af van het gebruik van mest;
 - quotum niet volledig gebruikt vanwege onzekerheden en angst voor boetes;
 - de regelgeving wisselde tot nu toe nogal. Dit leverde daardoor onzekerheden op en resulteerde in een afwachtende houding;
- *prijs*
Uiteraard blijft hierbij ook de prijsverhouding tussen organische mest en kunstmest een rol spelen. Echter ook voor laag renderende gewassen is mest aantrekkelijk, je krijgt immers voor afname betaald.
Het huren en plaatsen van een mestzak vergt het aanvragen van een bouwvergunning, naast een milieuvergunning en een dure verzekering tegen leksteken. Soms staan bestemmingsplannen de plaatsing niet toe.

Ook aan de kant van de varkenshouders worden een aantal problemen gesignaleerd. Het gaat hierbij om de volgende zaken:

- *homogeniteit*
Om de mest homogeen te krijgen, dient er langdurig gemixt te worden (minimaal 24 uur). In mestkelders lukt dit niet, zodat een aparte opslagsilo nodig is of men moet mixen in de mestzak. De mestzak mag om een goed resultaat van het mixen te krijgen niet meer dan 2.500 m³ zijn.
Voor de homogeniteit is verder van belang of men mester of vermeerderaar/fokker is. De mestsamenstelling verschilt namelijk tussen vleesvarkens, biggen, zeugen. Ook het gebruikte voer is van invloed. Met het voer is het N-gehalte van de mest echter niet terug te brengen.
Ten slotte kent men de juiste samenstelling pas achteraf, als de mest veelal al op het land gebracht is. Hierdoor is nauwkeurig doseren moeilijk;

- *kosten van mestafzet*
Deze worden ook in de niet-concentratiegebieden steeds hoger, doordat de afnemer betaald moet worden en men daarbij moet concurreren met mest uit de concentratiegebieden. Men betaalt in het land van Maas en Waal al wel 17 gulden per ton om de mest te mogen leveren. In andere gebieden zoals Zuid-Holland wordt veel minder of niets betaald;
 - *regelgeving*
Het verbod van boer-boertransporten is kostenverhogend. Doordat een loonwerker moet worden ingeschakeld en de eigen beschikbare transportmiddelen nu in één keer moeten worden afgeschreven. Inschakelen van derden betekent ook dat het minder gemakkelijk is kleine percelen en kleine partijen op tijd te bedienen. Of het zou moeten zijn dat deze in de eventuele loze uren worden bediend. De vraag blijft dan of dit op tijd is.
De eis dat elke wagen met mest die het erf van de varkenshouder verlaat, gewogen en automatisch bemonsterd moet worden, heeft in de praktijk tot resultaat dat het gebruik van eigen vervoermiddelen van boeren vrijwel onmogelijk is. Bovendien beschikken ook veel loonwerkers niet over dergelijke wagens. Hierdoor moeten extra kilometers te worden gemaakt van en naar een weegbrug. De vraag is bovendien of in de niet-concentratiegebieden met hun dunne varkensdichtheid de loonwerkers een dergelijke wagen rendabel kunnen exploiteren. Hierdoor kunnen in het voorjaar problemen ontstaan als veel mest tegelijk moet worden geleverd. Alleen de loonwerkers die gespecialiseerd zijn in mestvervoer over langere afstanden hebben redelijk in nieuwe weegen bemonsteringswagens geïnvesteerd.
Door de aanscherping van de regelingen kunnen ook aanpassingen in het huidige afzetpatroon van de varkenshouders nodig zijn. Er kan immers minder mest naar de rundveehouders en men heeft mogelijk nieuwe aanvullende afnemers nodig. Indien de naajaarsaanwending terugloopt is er bovendien extra opslagcapaciteit nodig.
 - *weglekken mineralen*
Na enige tijd opslag schijnen de gehalten fosfaat en stikstof in de mest te dalen. De vraag is of dat werkelijk zo is en waar het dan blijft, of dat het een kwestie van bemonstering is;
 - *langjarige contracten*
Slechts een enkele varkenshouder is er in geslaagd een dergelijke afspraak te maken en contractueel vast te leggen. Meestal heeft men alleen mondelinge afspraken die stilzwijgend per jaar worden verlengd. Langjarige contracten kunnen probleem opleveren bij verkoop van de grond. Denkbaar is, dat de banken in verband met de continuïteit wel gaan eisen dat men langjarige contracten heeft.
In Noord-Holland verwacht men vanwege de onzekerheid omtrent het kunnen toepassen van de mest in het voorjaar op kleigrond al problemen met het afsluiten van eenjarige contracten.
- Overige zaken die tijdens de groepsgesprekken aan de orde zijn geweest.
- In het algemeen vinden de afnemers het uit angst voor malafide praktijken van bijvoorbeeld ongewenste bijmengingen, belangrijk te weten wie de mest levert. Er bestaan dan ook vaak al langdurige relaties met de leveranciers. Contracten zijn er nauwelijks afgesloten. Een van de redenen daarvoor is dat akkerbouwers vanwege onzekere weersom-

standigheden en veranderingen in het bouwplan geen afnamegarantie willen afgeven. In het algemeen is er een voorkeur voor 1 op 1 relaties tussen akkerbouwer en varkenshouder.

- Bij het vinden van afnemers en leveranciers spelen intermediairs (loonwerkers) een belangrijke rol. Bij inschakeling van bekende en vertrouwde personen werkt dit uitstekend.
- In het Minas-systeem betekent het ruilen van grond een behoorlijke administratieve belasting, (gebruikersverklaringen) terwijl de verhuur van grond volgens Minas wel kan, maar betekent dat de aan deze grond gebonden rechten om dieren te houden vervallen.
- De uitslagen voor dezelfde mest wisselen blijkens genomen proeven van laboratorium tot laboratorium. Er is kennelijk geen voorgeschreven standaardbepaling of de nauwkeurigheid van de meetmethoden laat te wensen over.
- Rendamest sluit contracten voor één jaar af (ACM-initiatief) en geeft kwaliteitsgaranties.
- Blijft er voldoende mest beschikbaar als de veestapel wordt ingekrompen en verwerking toeneemt?
- De mate waarin de mest kan worden benut door de planten en de aspecten die de benutting bepalen, zijn niet goed bekend.
- Het stankprobleem van de mest bij het verspreiden verdwijnt bij composteren en hangt samen met de voeding van de dieren.
- Ploegen in januari en later dat jaar inzaaien van wintertarwe zou twee keer bemesten betekenen in 1 jaar. Dus problemen met Minas.

Tijdens de discussie zijn een aantal mogelijke oplossingen voor de gesignaleerde problemen genoemd. Dit betreft:

- mixen in een aparte silo of in de mestzak. Vervolgens een monster nemen en de silo of zak verzegelen. Op deze wijze kan vooraf worden aangegeven wat de gehalten zijn.
- de mest certificeren. Het voeren van bijproducten aan de varkens zou hierbij een probleem kunnen vormen.
- het scheiden van de mest in een dunne en een dikke fractie met beide stabielere gehalten.
- het bepalen of er teveel mest wordt toegediend over een meerjaarlijkse periode, zodat een onbedoeld teveel vanwege verschillen in samenstelling het volgend jaar kan worden gecompenseerd. Ook een rekening-courant systeem voor het toepassen van het quotum is genoemd;
- het drogen van de mest tot korrels die met de kunstmeststrooier kunnen worden gestrooid. Indikken alleen leidt tot hoge P-gehalten die moeilijk doseerbaar zijn, tenzij men een kunstmeststrooier kan gebruiken;
- op gemengde bedrijven bouwplan aanpassen om meer mest te kunnen toepassen;
- het toepassen van teelpacht om de papierwinkel bij grondruil te voorkomen;
- het ruilen mest voor graan met een akkerbouwer. Het samen met de akkerbouwer aankopen van land;
- het verwijderen van N uit de mest. De mest scheiden in dunne en dikke fractie en de dunne fractie verder bewerken en toepassen als druppelbevloeiing in de tuinbouw of verspuiten over het land;

- het koppelen van aanbieders en vragers. Hiervoor is een overkoepelende organisatie nodig. De intermediairs hebben in sommige gebieden een slechte reputatie. In deze gebieden ligt de meerwaarde van de intermediairs daarom vooral in de logistiek;
- het opheffen van de centrale opslag van mest van diverse boeren. Dit kan niet meer vanwege de oncontroleerbaarheid en de kans op malafide varkenshouders. Het Mestbureau Oost streeft ernaar overal opslagputten te hebben - men wil ook een vaste kwaliteit leveren;
- het leveren van de mest van zoveel dieren, in plaats van een bepaald aantal kilogrammen N, P en K. Anders is de varkenshouder namelijk niet zeker van de afzet van al zijn mest.

Tijdens de discussie genoemde aspecten die via de contracten moeten worden geregeld:

- marktconforme prijzen;
- leveringstijdstip, de uitrijdperiode in het voorjaar is immers vrij kort, circa 6 weken;
- duur van het contract;
- ontbindende voorwaarden (verandering wetgeving, bouwplanverandering, toevoegen externe stoffen);
- uitzonderingen die op afname en leveringsplicht mogelijk zijn (overmacht);
- afname en leveringsplicht.

3.2 Resultaten enquête

In 1997 is voor de niet-concentratiegebieden met behulp van de gegevens uit de Landbouwtelling en de mestnormen berekend hoeveel mest wordt geproduceerd. Tabel 3.1 geeft daarvan een indruk.

Tabel 3.1 *Totale mestvolume op bedrijven met varkens en het aandeel van de varkens daarin*

	Mestvolume	Aantal bedrijven
Totaal	4.175.130	3.106
Waarvan van (%):		
- vleesvarkens	29	89
- fokvarkens	21	44

Uit de gegevens in de tabel blijkt dat de helft van de mest op de varkenshouderijen van de varkens af komt. In Zuid-Holland komt relatief weinig mest uit de varkenshouderij en in Groningen, Zuid-Limburg en het gebied Utrecht/Gelderland relatief zeer veel.

Onder de varkenshouders in de niet-concentratiegebieden is middels een enquête gevraagd wat ze met de mest doen. Uit de antwoorden blijkt, dat een flink deel (36 tot 40%) op eigen grond wordt afgezet, de rest gaat met name naar andere bedrijven met grond toe. Slechts kleine hoeveelheden worden geleverd aan mestafzetorganisaties, verwerkt of op een

andere manier afgezet. De conclusie is dan ook, dat de varkenshouders in de niet-concentratiegebieden volop gebruikmaken van het feit dat er grond beschikbaar is. Overigens is een kwart tot een derde van de bedrijven volledig aangewezen op grond van derden, terwijl bijna de helft van de varkensbedrijven de mest uitsluitend op eigen grond kan afzetten.

Tabel 3.2 Afzet van varkensmest in de niet-concentratiegebieden

	Fokzeugen		Vleesvarkens	
	dieren a)	bedrijven b)	dieren a)	bedrijven b)
Totaal aantal	188.203	1.409	1.245.864	3.096
Waarvan aan (%):				
- eigen grond	36	76	40	68
- grond anderen	58	46	56	49
- mestafzetorg.	5	7	4	3
- mestverwerking			0	1
- overig	1	1		

a) Gemiddeld aantal in 1999 aanwezige dieren; b) Een aantal bedrijven zet via meerdere kanalen mest af.

Uit de gegevens over de situatie per regio blijkt dat de fokzeugenhouders in Flevoland en Noord-Holland relatief veel mest op eigen grond afzetten. Bij de vleesvarkenshouders is dit het geval in Groningen, Drenthe, Flevoland en Zuid-Holland.

Gegeven het afzetpatroon is te verwachten, dat verreweg de meeste mest over minder dan 10 km wordt verplaatst. Inderdaad is voor circa 80% de verplaatsingsafstand minder dan 10 km. In sommige gebieden wordt zelfs alle mest binnen die afstand afgezet. Bij de afzet aan verwerkingsbedrijven gaat het om afzet aan bio-energiebedrijven en aan mestdrogerijen. De afzet aan overige afnemers heeft betrekking op levering aan een mestbureau. In al deze gevallen was de verplaatsingsafstand 25 tot 50 km.

Van de afgezette varkensmest wordt 14% op basis van schriftelijke contracten afgezet en 18% op basis van mondelinge afspraken. Dus voor bijna eenderde deel van de mest hebben de varkenshouders al afzetovereenkomsten afgesloten, met name met andere grondgebruikers.

Tabel 3.3 Contractuele afspraken voor de afzet van mest

	Schriftelijk contract		Mondeling contract	
	mest (tonnen)	bedrijven	mest (tonnen)	bedrijven
Waarvan met				
- andere bedrijven	221.672	347	380.644	569
- bio-energie	3.640	9	4.020	13
- mestdrogerij	4.150	42	-	-
- mestbureau	71.799	103	-	-

Van de hoeveelheid mest die op contract aan andere bedrijven met grond wordt afgezet, (circa 88% van het totaal afzet op contract) wordt 63% afgezet op basis van een mondelinge overeenkomst. Schriftelijke contracten komen naar verhouding veel voor in de gebieden Friesland, Noord-Holland, Zeeland en Zuid-Limburg.

Ook de contractuele afzet aan bio-energiebedrijven is meestal niet schriftelijk vastgelegd. Dit in tegenstelling tot de afzet aan mestdrogerijen en aan mestbureaus, die altijd schriftelijk is vastgelegd. Overigens wordt aan deze drie laatste categorieën geen mest geleverd zonder dat een contract is afgesloten.

Een schriftelijk contract met mestbureaus en met bio-energieopwekkers komt voor in het Utrecht/Gelderlandse gebied. Een mondeling contract met bio-energieopwekkers en een schriftelijk contract met een mestdrogerij komen voor in het gebied Friesland/Kop van Overijssel.

Tabel 3.4 *Problemen die bedrijven met fokzeugen of vleesvarkens nu ondervinden bij de afzet van de mest*

	Fokzeugen		Vleesvarkens	
	dieren	bedrijven	dieren	bedrijven
Totaal aantal	187.500	1.409	1.101.000	3.096
Waarvan met probleem (%):				
- vinden afnemer	19	17	21	16
- kwaliteit mest	0	0	2	0
- kosten	25	19	21	18
- opslag	2	2	3	2
- overig	5	3	1	1

Uit tabel 3.4 is af te leiden dat vooral de grotere bedrijven problemen ondervinden bij de afzet van hun mest. De belangrijkste problemen zijn de kosten en het vinden van afnemers. De kwaliteit van de mest die in de groepsdiscussies nogal benadrukt is, ervaren de varkenshouders tot nu toe nauwelijks als een probleem.

Bijna een vijfde deel van bedrijven in het niet-concentratiegebied, waar relatief veel grond beschikbaar is, heeft momenteel problemen bij het vinden van een afnemer van de mest. Dit komt vooral voor in de gebieden met relatief veel varkensbedrijven te weten Drenthe en Utrecht/Gelderland. Er is behoefte aan een makelaarsfunctie.

4. Ruimtelijke problemen

4.1 Inleiding

De varkenshouderijsector heeft op het gebied van milieu en ruimtelijke ordening te maken met zowel het vroegere als het huidige overheidsbeleid. Dit overheidsbeleid vindt op drie beleidsniveaus plaats: rijk, provincie en gemeenten.

Het overheidsbeleid van de rijksoverheid op het gebied van de ruimtelijke ordening en milieu vindt plaats door middel van rijksnota's. Het natuurbeleidsplan bijvoorbeeld is er hier één van, evenals de dit jaar te verschijnen vijfde nota ruimtelijke ordening. De provincies dienen met dit rijksbeleid rekening te houden in hun streekplannen. Daarnaast kunnen de provincies een eigen beleid in de streekplannen weergeven. De gemeenten op hun beurt dienen in hun bestemmingsplannen rekening te houden met de streekplannen van de provincie. Ook in deze plannen is er ruimte voor het eigen beleid van de gemeente. Dit geheel van plannen wordt over en weer getoetst en betrokkenen kunnen bezwaarschriften indienen. Het bestemmingsplan is uiteindelijk rechtsgeldig en bindend voor elke burger. De termijnen van de plannen kunnen uiteen lopen: daardoor is bijvoorbeeld nieuw beleid van Rijk of provincies nog niet altijd in het bestemmingsplan terug te vinden.

In de volgende paragrafen wordt een kort overzicht gegeven van het beleid ten aanzien van de varkenshouderijsector opgenomen in het natuurbeleidsplan van de Rijksoverheid (hoofdstuk 4.2), de diverse streekplannen van de relevante provincies (hoofdstuk 4.3) en een aantal gemeentelijke bestemmingsplannen (hoofdstuk 4.4). Met name wordt daarbij ingegaan op de regelingen ten aanzien van nieuwvestiging, hervestiging, uitbreiding en het starten van een neventak varkenshouderij. In paragraaf 4.5 ten slotte wordt ingegaan op de problemen die varkenshouders uit de niet-concentratiegebieden ervaren bij uitbreiding en verplaatsing.

4.2 Natuurbeleidsplan

Inleiding

Op rijksniveau is het natuurbeleidsplan geanalyseerd. Het doel hiervan is om te kijken of en zo ja welke beperkingen dit plan oplegt aan het vestigen, uitbreiden, verplaatsen van intensieve varkenshouderijbedrijven die gelegen zijn in de kerngebieden, natuurontwikkelingsgebieden of ecologische verbindingszones van de ecologische hoofdstructuur (afgekort EHS). Een cruciale vraag hierbij is of bedrijven die gelegen zijn in de EHS moeten verhuizen.

Uitkomsten

Het natuurbeleidsplan¹ is een landelijk plan en daardoor globaal. In het plan wordt niets gezegd over intensieve varkenshouderij. Wel gaat het plan in op landbouw in het algemeen en op aspecten als verzuring en eutrofiëring. Regelingen ten aanzien van deze aspecten kunnen ook de intensieve varkenshouderij beïnvloeden.

In het natuurbeleidsplan staan de instandhouding en herstel van de natuur voorop en worden handelingen beoordeeld op grond van wat de handeling voor de instandhouding en het herstel van de natuur betekent. Dit en de maatregelen gericht op het terugdringen van verzuring en vermesting maken aannemelijk dat locatie in de EHS (aanzienlijke) beperkingen oplevert ten aanzien van de bedrijfsvoering en zelfs dat bedrijven die binnen de EHS zijn gevestigd zouden moeten verhuizen. In het natuurbeleidsplan is bijvoorbeeld een lijst opgenomen met activiteiten die uit natuurontwikkelingsgebieden zouden moeten worden geweerd. Daarbij wordt de intensieve varkenshouderij niet genoemd (zie overzicht 3.1 in de interne nota met regionale gegevens).

Het natuurbeleidsplan is richtinggevend voor de streekplannen en bestemmingsplannen. Het rijk gaat er in het natuurbeleidsplan vanuit dat de richtlijnen van het beleid in streek- en bestemmingsplannen worden uitgewerkt en overgenomen. Belangrijk daarbij is dat de begrenzing van de EHS in het natuurbeleidsplan ruim (groter dan uiteindelijk de bedoeling) is en dat gemeenten en provincies daarbinnen de vrijheid wordt gegeven om zelf de begrenzing nader aan te geven. Om een goede indruk van het effect van de EHS te krijgen, dienen we door van de door provincies begrensde EHS uit te gaan. Deze begrenzing is inmiddels vrijwel rond. Figuur 4.1 en figuur 4.2 geven een beeld van de ligging van de varkensbedrijven² ten opzichte van de EHS.

Tenslotte is van belang dat één van de instrumenten in het natuurbeleidsplan om de EHS te realiseren, het bufferbeleid is. Dit houdt in dat 'door het nemen van maatregelen buiten de EHS gebieden, zodanige condities worden geschept dat in de EHS de gewenste natuurwaarden kunnen worden gerealiseerd' (NBP; 1990: 88). Dit kan betekenen dat niet alleen varkenshouderijen die in de EHS zijn gevestigd, daarvan de gevolgen ondervinden, maar ook bedrijven die zijn gevestigd in een bepaalde zone rondom de EHS.

¹ In de nota *Kracht en Kwaliteit* is vermeld dat het natuurbeleidsplan, bosbeleidsplan, de nota landschap en de visie stadslandschappen vervangen gaan worden door een nieuwe. Inmiddels is deze nota *Natuur voor mensen, mensen voor natuur* uitgebracht. De parlementaire behandeling moet nog plaatsvinden. Wanneer de nota daadwerkelijk van kracht wordt, is daarom nog niet helemaal duidelijk. Hiervoor moet eerst een doorvertaling naar instrumenten en wetgeving gemaakt worden. De EHS blijft echter binnen deze nota van kracht. Als een belangrijke wijziging ten aanzien van het beleid voor de EHS wordt voorgesteld om meer ruimtelijke samenhang tussen natuurgebieden te realiseren door middel van verbindingen en om daarnaast bij het inrichten van natuur meer rekening te houden met wat mensen wensen (naast wat uit de ecologie van belang is). In deze nota komt net als bij het natuurbeleidsplan, naar verwachting niet specifiek iets over intensieve varkenshouderij te staan.

² Hierbij is, omdat er geen naam, adres, woonplaats bestand per bedrijfsgebouw beschikbaar is, is gebruikgemaakt van het woonadres van de eigenaar van het bedrijf. Dit adres is niet in alle gevallen hetzelfde als dat van het varkensbedrijf zelf. Dit verklaart ook, waarom een aantal bedrijven uit het niet-concentratiegebied toch ingetekend zijn in het concentratiegebied.

4.3 Streekplannen

Nieuwvestiging

Onder nieuwvestiging wordt verstaan: de vestiging van een volwaardig bedrijf op een nieuw bouwblok als gevolg van het oprichten van een nieuw bedrijf. De mogelijkheden voor nieuwvestiging van bedrijven voor intensieve varkenshouderij, zoals deze uit de geldende streekplannen of provinciale omgevingsplannen kunnen worden gehaald, zijn in overzicht 3.4 van de interne nota met regionale gegevens samengevat.

Tot de gebieden waar nieuwvestiging niet is toegestaan behoren gebieden met de hoofdfunctie natuur (EHS), bos, landschap, cultureel erfgoed, recreatief medegebruik, verzuringgevoelige gebieden of gebieden met karakteristieke openheid. Daarnaast kan een zonering worden toegepast, waarbij in verband met geurhinder, voldoende afstand wordt gecreëerd ten opzichte van woningen in de bebouwde kom en objecten voor verblijfs- of dagrecreatie.

In de gebieden waar nieuwvestiging wel is toegestaan, is dit meestal het geval onder bepaalde voorwaarden. Deze voorwaarden hebben meestal betrekking op sectorale wet- en regelgeving, milieuaspecten, natuurwaarden, landschappelijke inpassing en de afstand tot de bebouwde kom. Per gebied gaat het om verschillende en sterk wisselende voorwaarden (zie interne nota *Varkenshouderij in niet-concentratiegebieden: regionale gegevens*, in voorbereiding).

Voor de regel 'nieuwvestiging mag mits wordt gehouden aan de algemene voorwaarden uit de sectorale wet- en regelgeving, zoals milieuwetgeving en wetgeving betreffende de waterhuishouding', houdt een grote beperking in voor de bedrijven. In gesprekken met de betrokken ambtenaren blijkt zelfs dat deze beperking voor de bedrijven zeer waarschijnlijk van grotere invloed is dan de beperkingen vanuit de ruimtelijke ordening.

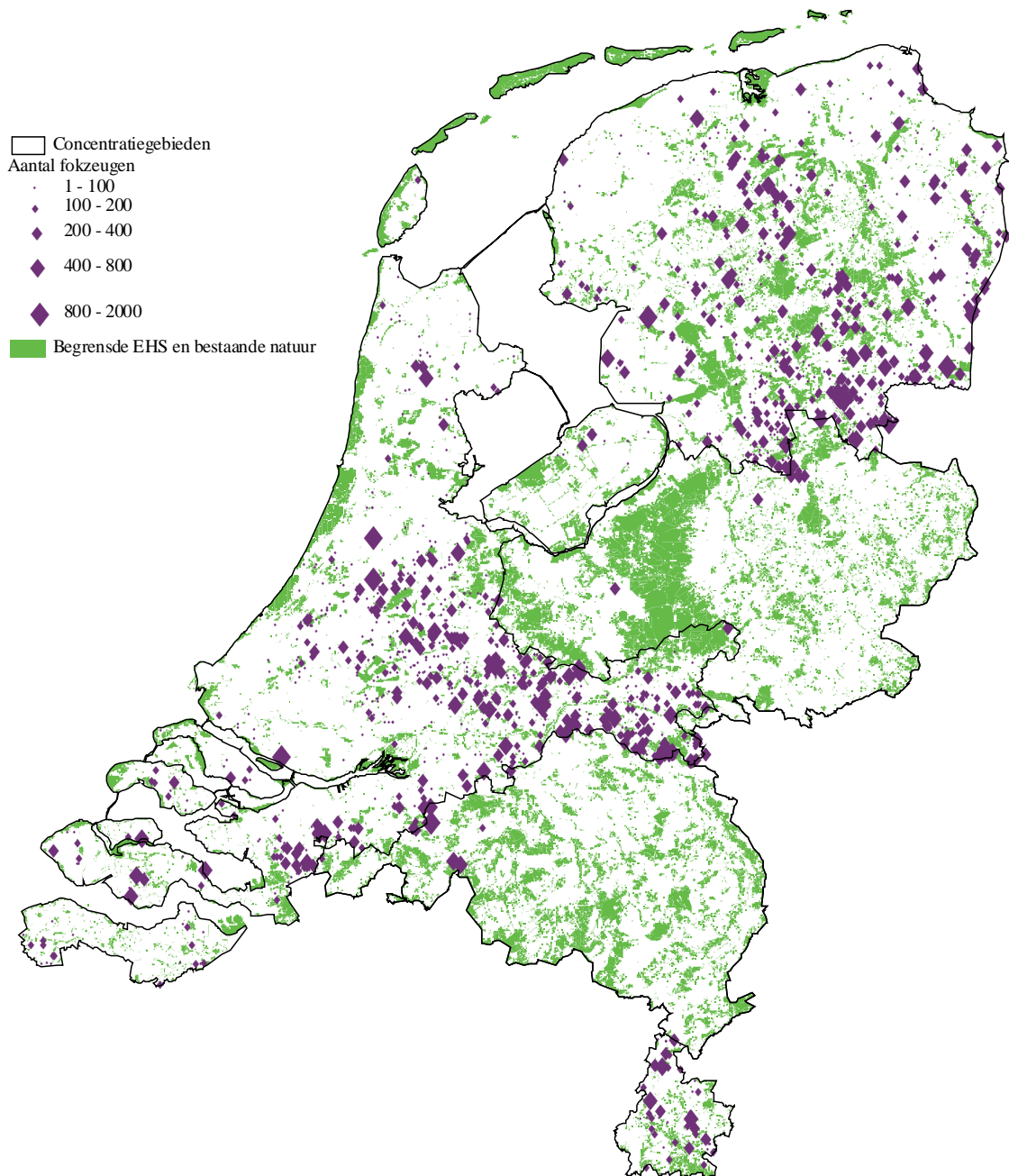
Daarnaast roept de regel dat nieuwvestiging mag mits de natuurwaarden worden versterkt vragen op. Hoe zou dat moeten en kunnen. Houd de uitspraak dat nieuwvestiging een in milieukundig opzicht gunstiger situatie op dient te leveren bijvoorbeeld in dat de boer moet investeren in een milieuvriendelijke stal of wordt gedacht aan sanering van een aantal bestaande bedrijven tot een nieuw bedrijf.

De uitspraak in provinciale plannen dat moet worden voldaan aan de voorwaarden uit de bestemmingsplannen is overbodig, omdat dat altijd moet. Bovendien moeten de bestemmingsplannen altijd getoetst worden aan de streekplannen en niet andersom.

Wanneer aan de bovengenoemde mitsen en maren is voldaan kan het vinden van de juiste vestigingsplaats nog een probleem vormen, omdat nieuwvestiging niet overal is toegestaan, zelfs niet in gebieden waar nieuwvestiging mogelijk is. Bovendien moet enerzijds afstand worden gehouden van woningen, terwijl anderzijds in een aantal open gebieden nieuwe bedrijven aan de rand van de bebouwing moeten worden gesitueerd. Dit lijkt onverenigbaar.

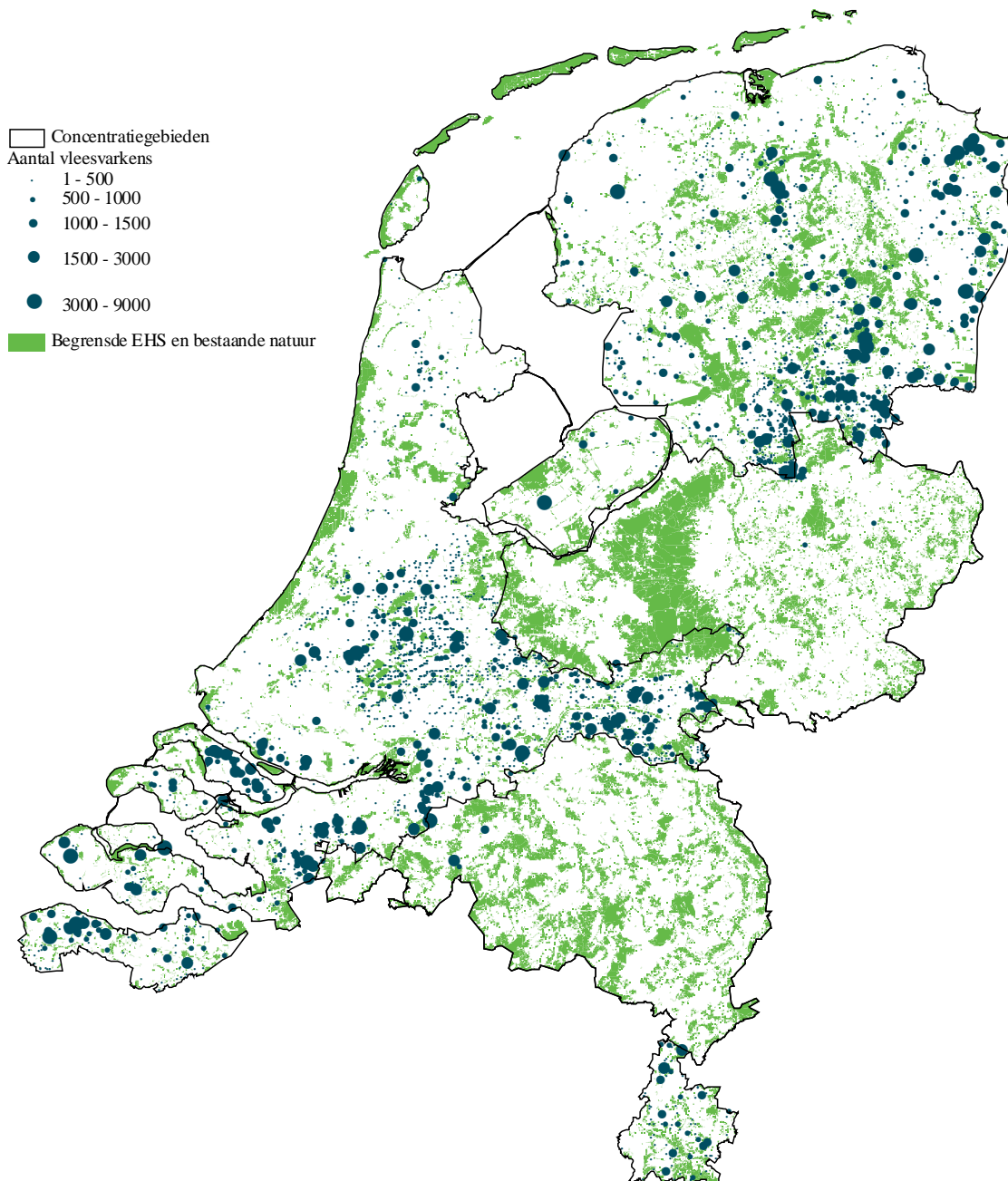
Kaart 4.1

Aantal fokzeugen in de niet-concentratiegebieden en de door provincies en gemeenten begrensde EHS en bestaande natuurgebieden

Kaart 4.2

Aantal vleesvarkens in de niet-concentratiegebieden en de door provincies en gemeenten begrenste EHS en bestaande natuurgebieden

Hervestiging

Onder hervestiging wordt verstaan: het verplaatsen van een bestaand bedrijf. Uit de analyse van de streekplannen blijkt dat in de provincies waar uitspraken over hervestiging op streekplanniveau zijn gedaan, hervestiging is toegestaan. In de andere provincies wordt dit aan de gemeenten overgelaten.

Bij de provincies waar hervestiging op grond van het streekplan is toegestaan is het beeld ten aanzien van hervestiging echter minder gunstig dan een eerste analyse doet vermoeden. Het is niet zo dat hervestiging in alle delen van de provincies is toegestaan. Vaak verschillen de mogelijkheden voor hervestiging per gebied, waarbij bijvoorbeeld in gebieden aangeduid met de hoofdfunctie landbouw, meer mogelijkheden zijn dan in gebieden waarin het gebruikssaccent richting natuur schuift.

Bovendien zijn aan de hervestiging voorwaarden verbonden. De meest voorkomende voorwaarde is dat hervestiging alleen mag, wanneer er sprake is van uitplaatsing uit de EHS, uit een gebied met natuurwaarden, uit verzuring gevoelige gebieden en/of wanneer het leidt tot een aanmerkelijke milieuwinst.

De belangrijkste redenen om hervestiging toe te staan zijn dat de natuur er wel bij moet varen, of dat knelpunten in steden of op milieuhygiënisch gebied worden opgelost. Hervestiging om reden van een bedrijfseconomische noodzaak voor de boer wordt niet genoemd. Verder dient bedacht te worden dat alleen sprake is van hervestiging als het gaat om reeds binnen de provincie gevestigde bedrijven. Komt men van buiten de provincie dan is er sprake van nieuwvestiging.

Verder is opvallend dat de criteria voor hervestiging minder stringent zijn dan de criteria voor nieuwvestiging. Er wordt bij hervestiging bijvoorbeeld niets gezegd over het creëren van een milieukundig gunstiger situatie of het versterken van de natuurwaarden. De reden hiervoor is, dat men via hervestiging bestaande knelpunten wil oplossen.

Uitbreiding

Onder uitbreiding wordt in de regelgeving verstaan het vergroten van een bestaand agrarisch bedrijf met een hoofd- of neventak varkenshouderij, door toevoeging van nieuwe bedrijfsgebouwen binnen of aansluitend aan een reeds toegekend bouwblok.

Ook met betrekking tot de mogelijkheden voor uitbreiding geldt dat daarvoor weliswaar binnen elke provincie mogelijkheden zijn, maar dat hieraan voorwaarden zijn verbonden. Deze voorwaarden betreffen de bedrijfseconomische noodzaak van uitbreiding, verenigbaar met het milieu, het landschap en het bestemmingsplan, grondgebonden. Terwijl als het om neventakken gaat er minder belemmeringen zijn.

Voor uitbreiding kan net als bij nieuwvestiging zijn opgenomen dat de uitbreiding verenigbaar moet zijn met de milieuwetgeving. Dit is een stringente eis. Ook komt voor de eis dat uitbreiding alleen als een grondgebonden tak mag. Ook dit is nogal stringent. De vraag is hoeveel bedrijven daarin geïnteresseerd zijn. Beide eisen komen overigens lang niet overal en niet altijd tegelijk voor. Bij uitbreiding geldt bovendien dat de mogelijkheden voor uitbreiding in grote mate worden bepaald door de locatie van het bedrijf. Wanneer het in de buurt van de EHS, kwetsbare natuur- of recreatiegebieden zit, zijn de uitbreidingsmogelijkheden beperkt.

Opvallend is verder dat in één provincie via het streekplan een buffer rondom de EHS wordt gecreëerd. Dit betekent dat niet alleen bedrijven die in de EHS zijn gevestigd beperkte uitbreidingsmogelijkheden hebben, maar ook de bedrijven die binnen de buffer vallen.

Neventak

Onder een neventak wordt verstaan: het toevoegen van een ondergeschikte tak van intensieve varkenshouderij aan bestaande agrarische bedrijven. Daarbij geldt dat de neventak relatief klein van omvang moeten zijn. Verder worden de mogelijkheden voor het oprichten van een neventak mede bepaald door de functies in het gebied er omheen, zoals woonbebouwing, recreatie en natuur. Deze mogen geen hinder van de neventak ondervinden. Dit vormt een stringente beperking omdat Nederland bijzonder dichtbevolkt is en woonbebouwing, recreatie en natuur op veel plaatsen te vinden zijn.

Aan de eis dat de neventak moet zijn afgestemd op de beschikbare milieuruimte kan naar verwachting in de niet-concentratiegebieden wel worden voldaan.

4.4 Bestemmingsplannen

Inleiding

Als derde onderzoeksniveau in het ruimtelijk ordeningskader zijn 25 nieuwe bestemmingsplannen geanalyseerd. Dit is gedaan om inzicht te krijgen in de nu heersende houding van gemeenten ten aanzien van intensieve varkenshouderij. Dit had tot gevolg dat niet alle bestudeerde plannen al officieel zijn vastgesteld. Voor een aantal kunnen nog bezwaar- en beroepsonderzoek volgen waardoor de plannen kunnen wijzigen. Deze plannen geven dus niet het daadwerkelijke, maar het voorgestelde beleid weer. Voor het doel van het onderzoek is dit echter geen bezwaar omdat plannen in de (voor)ontwerpfase bij uitstek het gemeentelijk beleid ten aanzien van de intensieve varkenshouderij weergeven.

De redenen om nadrukkelijk bij de bestemmingsplannen stil te staan zijn:

- het bestemmingsplan is in de reeks natuurbeleidsplan, streekplan, bestemmingsplan het meest gedetailleerde plan. Waar uitspraken in het natuurbeleidsplan en streekplannen globaal blijven, treden bestemmingsplannen meer in detail;
- het bestemmingsplan is binnen de ruimtelijke ordening het enige plan dat, voor zowel de overheid als de burgers, bindende voorschriften kan bevatten (voorontwerp bestemmingsplan buitengebied Harenkarspel: 1999: 77);

In de analyse ligt de nadruk op de in de bestemmingsplannen opgenomen:

- voorschriften en bebouwingsbepalingen;
- uitwerkings-, wijzigings- en vrijstellingsbepalingen.

Nieuwvestiging

Het gemeentelijke beleid ten aanzien van nieuwvestiging van intensieve varkenshouderijbedrijven blijkt bijna altijd te zijn gericht op het weren van nieuwe intensieve veehouderijbe-

drijven uit de gemeente. Nieuwvestiging mag bijna nergens. Daar waar het wel mag zijn er strenge voorwaarden aan verbonden en zijn de mogelijkheden beperkt.

In de twee gemeenten waar nieuwvestiging is toegestaan mag het maar in een klein gebied, mag dit vanwege omgevingsaspecten geen bezwaar opleveren en moet er bovendien op redelijke termijn sprake zijn van een volwaardig en duurzaam agrarisch bedrijf. In de andere gemeenten is nieuwvestiging niet toegestaan. Als redenen worden soms genoemd: milieugevolgen en de hoge gronddruk.

Ook zijn er gemeenten die de noodzaak van een planologische regulering van nieuwvestiging niet zien omdat intensieve veehouderij bij hen nauwelijks voorkomt of omdat ze menen dat de sectorale wetgeving voldoende beperkingen oplegt (geurcirkels, mestwetgeving, milieuregelgeving en fosfaatnormen).

Vooraf het eerste punt roept vragen op. Bij nieuwvestiging gaat het er namelijk niet om of er al bedrijven zitten, maar of er bedrijven kunnen komen. De gemeente Veendam is daarvan een goed voorbeeld. Binnen korte tijd ontving deze gemeente circa 30 aanvragen voor de vestiging van nieuwe intensieve veehouderijbedrijven. Dit vormde voor de gemeente de reden om het bestemmingsplan zo aan te passen dat nieuwvestiging niet meer mogelijk was.

Het tweede punt geeft aan dat hoogstwaarschijnlijk de sectorale regelgeving nog grotere beperkingen aan de nieuwvestiging van intensieve veehouderij oplegt dan de ruimtelijke ordening.

Hervestiging

Het beeld ten aanzien van hervestiging is divers. Verschillende gemeenten hebben hierover geen uitspraken in het plan gedaan. Sommige gemeenten zijn bijvoorbeeld van mening dat hervestiging bij hen niet speelt, omdat er in de gemeente bijna geen intensieve varkenshouderijen zijn, of er geen EHS-gebied is. Een gemeente geeft aan dat verplaatsing buiten de EHS niet realistisch is. Waarom zij dat vindt is onduidelijk.

Daar waar hervestiging wel is toegestaan mag het alleen grondgebonden. Dit is een omvangrijke beperking. Een reden om niet-grondgebonden hervestiging toe te staan is verplaatsing in verband met ruilverkaveling. Opvallend is dat hier uitplaatsing uit de EHS niet wordt genoemd. Wel geeft een gemeente aan dat hervestiging mag wanneer een bedrijf op de huidige locatie geen milieubeheervergunning verleend kan worden. Dit kan onder andere verband houden met de EHS. Een andere reden voor een gemeente om hervestiging toe te staan is wanneer enkele bedrijven willen samengaan. Een andere gemeente geeft daarentegen aan dat hervestiging alleen individuele bedrijven mag betreffen.

Een verder genoemde voorwaarde voor hervestiging is dat de bedrijfsvoering op de oude locatie wordt beëindigd en dat de hervestiging bij voorkeur plaatsvindt in bestaande gebouwen. Ook worden soms bepaalde gebieden uitgesloten en staat een gemeente hervestiging niet toe bij de bebouwde kom en evenmin bij natuurgebieden. Verder mag de hervestiging naar aard en omvang geen onevenredige nadelige invloed op de bestemming in de omgeving en de belangen van het grondwater en bodembescherming hebben.

Uitbreidingsmogelijkheden

De uitbreidingsmogelijkheden van bestaande bedrijven met ene hoofdtak varkenshouderij worden vanuit bestemmingsplannen beïnvloed door de omvang van de kavel waarop het bedrijf is gevestigd en door het aantal m² dat het bedrijf op deze kavel mag bebouwen.

Vaak is een zonerings aangebracht waarbij de mogelijkheden voor intensieve varkenshouderij het beste zijn in agrarische zones en minder goed wanneer de zones richting natuur schuiven. Bij de beoordeling is steeds uitgegaan van de meest gunstige zone voor intensieve varkenshouderij.

De omvang van de kavels is (bijna) altijd 1 ha. Via vrijstelling of wijziging kan deze vaak tot 1,5 ha. en soms tot 1,75 of 2 ha. worden vergroot. Soms is voor grote bedrijven een extra uitbreidingsmogelijkheid van 25% mogelijk als het bedrijf ten tijde van het onherroepelijk worden van het bestemmingsplan al groter was dan 1 of 1,5 ha.

Aan de vrijstelling en wijziging zijn echter meestal voorwaarden verbonden. De eis dat *vrijstelling* noodzakelijk dient te zijn voor de continuïteit van het bedrijf, lijkt geen stringente eis. Een boer zal immers geen aanvraag doen, wanneer dit niet nodig is. De vraag is alleen wanneer volgens de gemeente en de boer sprake is van een noodzakelijke uitbreiding voor de continuïteit van het bedrijf. Onduidelijk is of deze eis voor de boeren beperkingen oplevert.

Vervolgens blijkt uit de genoemde eisen dat hier en daar bedrijven mogelijkheden worden geboden om uit te breiden als dit nodig is in verband met aangescherpte dierwelzijnseisen of milieuregels.

De eis dat alleen grondgebonden bedrijven mogen uitbreiden is een bijzonder stringente eis. Dit betekent immers dat niet grondgebonden bedrijven niet mogen uitbreiden. Enkele andere zeer beperkende regels zijn dat uitbreiding alleen mag als biologische tak of als er geen verzwaring van de milieubelasting optreedt.

Ook voor *wijziging* gelden meestal een aantal voorwaarden. In het algemeen wijzigen gemeenten bestemmingen minder snel dan dat zij vrijstelling van bestemmingen verlenen. Bij een bestemmingsplanwijziging wordt meer naar de invloed van de bestemmingswijziging op de omgeving gekeken. Zo komen bijvoorbeeld de invloed op cultuurhistorie, landschap, waterkwaliteit aan de orde. Hoe dit wordt beoordeeld of gemeten en of dit problemen voor de boeren oplevert is een vraagteken. De zinsnede dat wijziging alleen mag voor een neventak betekent dat volwaardige bedrijven niet mogen uitbreiden via een bestemmingswijziging. Wel wordt in een andere gemeente aan bedrijven die een neventak uitoefenen de mogelijkheid geboden deze uit te breiden tot een hoofdtak. Opvallend is dat milieu- en dierwelzijnseisen hier niet aan de orde komen. Blijkbaar wordt ervan uitgegaan dat hierop door middel van het bieden van vrijstellingsbepalingen genoeg is ingespeeld.

Het te bebouwen oppervlak per bouwblok varieert normaliter tussen 2.500 en 3.500 m². *De opgenomen vrijstellingen bedragen 500 m² of 10-15% van de bedrijfsoppervlakte.* Aan het verlenen van vrijstelling zijn voorwaarden verbonden.

De voorwaarde dat vrijstelling niet geldt voor intensieve veehouderij en dat het alleen mag gaan om niet-grondgebonden activiteiten bij een grondgebonden agrarisch bedrijf zijn zeer beperkend voor de bedrijven met een intensieve hoofdtak. Ook de uitspraak dat het alleen mag gaan om uitbreiding in het kader van ruilverkaveling levert voor bedrijven die wel willen uitbreiden maar niet in een ruilverkavelingsgebied gevestigd zijn problemen op. Op-

vallend is dat in de argumenten voor het verlenen van vrijstellingen niet de dierwelzijnseisen worden genoemd.

Het te bebouwen oppervlak kan in bepaalde gevallen ook worden vergroot via een *wijziging* van de bestemming.

Uit de regelingen blijkt dat in de ene gemeente wijziging alleen mag voor een nevenactiviteit, terwijl in een andere gemeente het ook kan, als het bedrijf de nevenactiviteit naar een hoofdactiviteit wil uitbreiden. De relatie met de omgeving komt veelal aan de orde via de bepaling dat de uitbreiding de omgeving niet nadelig mag beïnvloeden.

Neventak

Het beleid ten aanzien van het oprichten van een neventak van intensieve varkenshouderij is vaak gericht op het aantal m² dat bedrijven voor een neventak van intensieve veehouderij mogen gebruiken. Opvallend is dat diverse gemeenten geen uitspraken over het vloeroppervlak doen, als het gaat om het ontwikkelen of uitbreiden van een intensieve neventak. De meest gangbare omvang van een neventak varieert tussen de 500 en 1.000 m². Soms is er een vrijstelling tot circa 1.500 m². De gemeenten die in de ontwerpbestemmingsplannen of de bestemmingsplannen uitspraken doen over het oprichten van een neventak intensieve veehouderij zijn ten aanzien daarvan nogal terughoudend.

Uitbreiding van een neventak mag hier en daar om aan de dierwelzijnseisen te voldoen of wanneer de neventak voor bedrijfseconomische redenen moet uitbreiden. Hierbij wordt echter wel de nuancering gemaakt dat de neventak, een neventak moet blijven. De desbetreffende gemeente staat geen uitbreiding tot volwaardige intensieve veehouderijbedrijven voor. Ook bij de uitbreiding van neventakken wordt naar de invloed op de omgeving gekeken.

Slechts één van de 25 onderzochte gemeentes heeft een wijzigingsbepaling voor het uitbreiden van een neventak opgenomen. In deze gemeente is de omvang van de neventak bepaald op 500 m². De gemeente geeft in de wijzigingsbepaling aan, dat deze 500 m² mag worden uitgebreid wanneer blijkt dat 500 m² niet voldoende is voor bedrijfseconomische ontwikkelingen of vanwege nieuwe regelgeving op het gebied van dierwelzijn. Dan moet wel worden aangetoond, dat de wijziging noodzakelijk is voor een doelmatige ondergeschikte nevenactiviteit. Verder benadrukt deze gemeente dat op basis van de mestwetgeving een sterke uitbreiding van de intensieve veehouderij als neventak in de gemeente niet te verwachten is.

Mestopslag

Het gemeentelijk beleid ten aanzien van mestopslag loopt eveneens uiteen. In twee gemeenten is expliciet vermeld dat mestopslag niet is toegestaan. In de andere gemeenten worden mogelijkheden geboden om individuele en/of collectieve mestopslag te realiseren.

De meest voorkomende inhoudsnorm voor individuele mestopslag is een maximum van 2.500 m³. Maar ook worden maten van 500 m³ en 1.000 m³ genoemd. Bij voorkeur realiseren de gemeenten mestopslag binnen het bouwperceel. Wanneer bouwen binnen het bouwperceel redelijkerwijs niet mogelijk is, bestaan er mogelijkheden daarbuiten te bouwen. Daarvoor is echter een vrijstelling- en soms een wijzigingsprocedure nodig. Eén gemeente eist voor de aanleg van een mestbassin een aanlegvergunning. In een andere gemeente wordt gesteld dat B&W bevoegd zijn nadere eisen te stellen ten aanzien van landschappelijk inpassing van

mestopslagplaatsen door middel van afscherpende beplanting. Dit lijkt geen stringente eis, omdat verwacht wordt dat B&W in andere gemeenten ook eisen aan de beplanting zullen stellen, al is dat niet expliciet in het bestemmingsplan vermeld.

Bij het doorlopen van een vrijstelling- of wijzigingsprocedure blijft meestal de maximale inhoudsmaat van de mestopslag gehandhaafd. In één gemeente bestaat een vrijstellingsmogelijkheid voor het oprichten van een grotere mestopslag, indien de afmetingen in overeenstemming zijn met de aard en omvang van het bedrijf. Een andere gemeente geeft aan, dat de daar gehanteerde inhoudsmaat van 3.000 m³ voldoende wordt geacht voor realisering van mestopslag voor de komende jaren. Wanneer behoefte gaat bestaan aan grotere mestopslag, zal een nieuwe belangenafweging moeten plaatsvinden.

Onder een aantal voorwaarden kan vrijstelling verleend worden. Bijvoorbeeld als de mestopslag in verband met bedrijfseconomische of milieuhygiënische redenen niet op het bouwperceel kan plaatsvinden. Tevens wordt daar bij meestal de eis gesteld, dat de opslag aan de bouwperceel moet grenzen.

Afhankelijk van de bestemming is soms (bij kwetsbare bestemmingen) niet een vrijstelling, maar een wijziging nodig om mestopslag buiten het bouwperceel te realiseren.

Hierbij komen in grote lijnen dezelfde voorwaarden voor als bij vrijstelling.

In enkele gemeenten wordt de mogelijkheid geboden voor collectieve mestopslag buiten het bouwperceel voor een inhoud van 5.000 m³ en één keer voor een inhoud van 2.500 m³. Deze laatste maat lijkt zeer minimaal voor een collectieve opslag. Opvallend is, dat één gemeente speciaal voor loonbedrijven een mogelijkheid heeft opgenomen om mestopslag te realiseren. Collectieve opslag kan alleen gerealiseerd worden via een vrijstelling- of wijzigingsprocedure. Ook hier wordt de aanvraag getoetst aan bedrijfseconomische, landschappelijke of natuurlijke omstandigheden. Bovendien wordt soms gesteld, dat een collectieve mestopslag binnen 100 meter van een agrarisch bouwvlak moet worden gebouwd en wordt er gekeken naar de verkeerstechnische afwikkeling.

Bij de wijzigingsmogelijkheid voor collectieve mestopslag wordt bovendien aangegeven dat het alleen mogelijk is voor mestopslag die om reden van (milieu)hinder of gevaar voor de omgeving niet binnen de bestemming agrarische bedrijfsdoeleinden kan worden verwerkt. Verder moet ook hier de doelmatigheid van de bedrijfsvoering worden aangetoond en vaststaan dat het betreffende bouwwerk redelijkerwijs niet binnen het bouwperceel van een van de agrarische bedrijven kan worden gebouwd. Ten slotte wordt aandacht aan de wegontsluiting besteed.

4.5 Uitbreidingsplannen en -mogelijkheden

Tijdens de enquête bij varkenshouders is gevraagd of men verwachtte tot 2002 het aantal varkens te vergroten. In tabel 4.1 is aangegeven hoe in de verschillende provincies de fokvarkenshouders en vleesvarkenshouders hierover dachten.

Ruim een vijfde van de fokvarkenshouders (307 van 1.409 bedrijven) gaf aan dat het aantal fokvarkens zal groeien. Gemiddeld wil men het bedrijf met 77 fokzeugen uitbreiden. Het zijn vooral de wat grotere bedrijven die hun fokvarkensstapel willen uitbreiden. Zij hebben gemiddeld al 180 fokzeugen. (Ter vergelijking: het gemiddelde aantal fokzeugen per bedrijf met fokzeugen bedraagt 158.) Relatief het meeste wil men uitbreiden in de provincies

Friesland, Utrecht/West-Gelderland en Noord-Holland. In absolute aantallen willen veel bedrijven uitbreiden in Utrecht/West-Gelderland (100 bedrijven) en in Friesland/Kop van Overijssel (71 bedrijven). In Zuid-Holland en Flevoland wil men vrijwel niet uitbreiden. Gemeten in aantallen fokvarkens is een totale uitbreiding van de fokvarkensstapel in de niet-concentratiegebieden te verwachten van 11%. Uitgedrukt in procenten van de aanwezige stapel is de uitbreiding het grootst in Groningen (26%) en Noord Holland (27%). In Flevoland (5%) en Drenthe/overig Overijssel (6%) wordt de minste groei verwacht.

De vleesvarkenshouders verwachten veel minder een groei in hun varkensstapel: gemiddeld denkt slechts 9% de eerstkomende jaren te groeien. In totaal gaat het om 274 van de in totaal 3.096 vleesvarkenshouders. Als men uitbreidt wil men zijn bedrijf met gemiddeld ruim 700 vleesvarkens laten groeien. Het zijn meestal de al wat grotere bedrijven met vleesvarkens die willen uitbreiden. Ze hebben gemiddeld al ruim 600 vleesvarkens, terwijl het gemiddeld aantal vleesvarkens per bedrijf in het niet-concentratiegebied 356 vleesvarkens bedraagt. Het meest positief is men in Noord-Holland. Hier gaat het evenwel in absolute zin slechts om een paar bedrijven. In absolute aantallen zijn de meeste groeiers te vinden in Friesland/Kop van Overijssel (61 bedrijven), Utrecht/West-Gelderland (85 bedrijven) en Drenthe/Overig Overijssel (60 bedrijven).

Tabel 4.1 *Percentage fokvarkenshouders en vleesvarkenshouders dat tot 2002 de varkensstapel wil uitbreiden naar regio*

	Percentage van de fokvarkenshouders	Percentage van de vleesvarkenshouders
Groningen	18	3
Friesland/Kop van Overijssel	30	12
Drenthe/Overig Overijssel	16	12
Flevoland	8	5
Utrecht/West-Gelderland	29	10
Noord-Holland	52	27
Zuid-Holland	6	4
Zeeland/West-Brabant	22	7
Zuid-Limburg	21	8
Niet-concentratiegebieden	22	9

Hoewel veel minder vleesvarkenshouders verwachten te groeien is de totale verwachte toename in aantallen veel groter dan bij de fokvarkenshouders: de verwachte groei in aantallen is 18%. Vooral in Drenthe/overig Overijssel (23%), Utrecht/West-Gelderland (26%) en Noord-Holland (57%) wordt een grote toename verwacht.

Ruim een derde (35%) van de alle bedrijven met fokvarkens en ruim een kwart (28%) van de bedrijven met vleesvarkens geeft aan dat hun bedrijf niet uitgebreid mag worden op grond van belemmeringen in het Streekplan, Bestemmingsplan of op basis van de Ecologische Hoofd Structuur. Als we de groep fokvarkenshouders en vleesvarkenshouders samen nemen geeft 30% aan dat men zijn bedrijf niet uit mag breiden op grond van deze plannen.

Van de varkenshouders met uitbreidingsbeperkingen geeft het overgrote deel aan dat dit veroorzaakt wordt door het bestemmingsplan (59%). Het streekplan veroorzaakt bijna een kwart (24%) van de uitbreidingsbeperkingen. De Ecologische Hoofd Structuur (15%) en het beleid rond stankcirkels (3%) zijn van minder belang. Van gebied tot gebied bestaan er grote verschillen in de mogelijkheden tot uitbreiding. Relatief weinig uitbreidingsbelemmeringen komen voor in Zuid-Holland (slechts 14% geeft aan een uitbreidingsbelemmering te hebben), Utrecht/West-Gelderland (26%), Flevoland (26%) en Drenthe/overig Overijssel (28%). Gemiddeld scoren Friesland/Kop van Overijssel (30%) en Groningen (36%), terwijl in Noord-Holland (63%), Zeeland/West-Brabant (65%) en Zuid-Limburg (69%) veel bedrijven belemmeringen ervaren. Hoewel volgens de diverse streekplannen is aangegeven, dat uitbreiding onder voorwaarden is toegestaan zijn die voorwaarden blijkbaar toch zodanig, dat er uiteindelijk weinig mogelijkheden voor bedrijfsuitbreiding zijn.

Van de bedrijven met fokvarkens die willen groeien geeft ruim een derde (36%) aan dat ze belemmerd worden in hun uitbreiding; van de bedrijven met vleesvarkens is dit 40%. Dit komt volgens de geënquêteerden vooral door de regelingen in het bestemmingsplan (60%). Het streekplan (27%) en de ecologische hoofdstructuur (13%) werden minder genoemd als de belangrijkste belemmering voor bedrijfsuitbreiding.

Op de vraag in de enquête door welke aspecten men niet kon uitbreiden geeft 37% van alle varkenshouders aan, dat ze niet mogen uitbreiden. Hierbij was vooral de nabijheid van woningen (43%) en de nabijheid van natuur (28%) van belang. Een verbod op uitbreiding van de veehouderij werd voor 18% genoemd. De grootte van de bouwkael was voor 7% van belang, terwijl 4% overige redenen noemt.

Een beperkt aantal geënquêteerden geeft aan dat het bedrijf binnenkort verplaatst moet worden. Dit betreft 2% van de fokzeugenouders en 1% van de vleesvarkenshouders. De reden hiervoor is het bestemmingsplan.

4.6 Stoppende bedrijven

Van de fokzeugenouders die ouder dan 50 jaar zijn verwacht een kwart dat men zijn bedrijf zal stoppen voor 2008: 7% (53 bedrijven met in totaal 5.200 fokzeugen) wil dat al doen voor 2002 en 18% (145 bedrijven met 10.400 fokzeugen) tussen 2002 en 2008.

Bij de interpretatie van tabel 4.2 dient bedacht worden dat vanwege het veelvuldig voorkomen van zowel fokvarkens als vleesvarkens op één bedrijf er dubbeltellingen in het aantal bedrijven zitten. In de aantallen dieren zitten geen dubbeltellingen.

Van de bedrijfshoofden met fokzeugen jonger dan 50 jaar verwacht ruim een kwart (26%) zijn bedrijf voor 2008 te gaan beëindigen (15% voor 2002 en 11% tussen 2002 en 2008). Het gaat hierbij om bedrijfshoofden met kleinere bedrijven (minder dan 100 fokzeugen of minder dan 250 vleesvarkens). Hiervan hebben er 95 te kennen gegeven hun bedrijf te gaan stoppen voor 2002 (met in totaal 1.600 fokzeugen) en 64 tussen 2002 en 2008 (met in totaal 3.900 fokzeugen).

In totaal geeft een kwart van de bedrijfshoofden met fokvarkens te kennen te stoppen voor 2008. In totaal gaat het om 357 bedrijven met in totaal ruim 21.000 fokzeugen (9% van alle fokzeugen). Het zijn dus overwegend kleinere bedrijven die denken te gaan stoppen: ge-

Tabel 4.2 Aantallen stoppende bedrijven met fokzeugen of vleesvarkens met aantallen dieren naar leeftijd bedrijfshoofd, grootte van de varkensstapel ingedeeld naar stopperiode

	Bedrijven met fokzeugen		Bedrijven met vleesvarkens	
	aantal bedrijven	aantal dieren	aantal bedrijven	aantal dieren
Stoppen voor 2002:				
- ouder dan 50 jaar	53	5.224	167	55.282
- jonger dan 50 jaar en:				
- < 100 fokzeugen	52	1.474	52	5.772
- < 250 vleesvarkens	43	86	111	6.752
Stoppen tussen 2002 en 2008:				
- ouder dan 50 jaar	145	10.366	334	97.483
- jonger dan 50 jaar en:				
- < 100 fokzeugen	50	836	50	5.272
- < 250 vleesvarkens	14	3.036	109	14.012
Totaal	357	21.022	823	184.573

middeld hebben ze 59 fokzeugen. Ter vergelijking, het gemiddelde aantal fokzeugen per bedrijf in het niet-concentratiegebied bedraagt 158.

Van de vleesvarkenshouders die ouder dan 50 jaar zijn geeft ruim een derde (34%) aan te willen stoppen voor 2008: 11% (167 bedrijven met in totaal 55.000 vleesvarkens) wil dat al doen voor 2002 en 23% (334 bedrijven met in totaal 97.000 vleesvarkens) tussen 2002 en 2008.

Van de bedrijfshoofden met vleesvarkens jonger dan 50 jaar verwacht een vijfde deel zijn bedrijf te gaan beëindigen voor 2008 (10% voor 2002 en 10% tussen 2002 en 2008). Het gaat hierbij vooral om bedrijfshoofden van kleinere bedrijven. Van de bedrijfshoofden met minder dan 100 fokzeugen of minder dan 250 vleesvarkens hebben er 163 te kennen gegeven hun bedrijf te gaan stoppen voor 2002 (met in totaal 13.000 vleesvarkens) en 159 tussen 2002 en 2008 (met in totaal 19.000 vleesvarkens).

In totaal geeft ruim een kwart van de bedrijfshoofden met vleesvarkens (823 bedrijven) te kennen te gaan stoppen voor 2008. In totaal hebben deze bedrijven 185.000 vleesvarkens, dat is 17% van alle vleesvarkens in het niet-concentratiegebied. Ook hier stoppen de relatief kleinere bedrijven. De stoppers hebben gemiddeld 224 vleesvarkens. Gemiddeld voor het niet-concentratiegebied bedraagt het aantal vleesvarkens per bedrijf 356 stuks.

Relatief veel stoppende bedrijven komen voor in Zuid-Holland (54%). Ook in Friesland/Kop van Overijssel (30% stoppers) en in Zeeland/West-Brabant (29%) komen relatief veel stoppers voor. In Noord-Holland (2%), Zuid-Limburg (12%), Groningen (12%) en Utrecht/West-Gelderland (14%) stoppen relatief weinig bedrijven.

In tabel 4.3 zijn de diverse redenen waarom men met zijn bedrijf stopt onder de diverse categorieën stoppers weergegeven.

Bij de bedrijfshoofden die ouder zijn dan 50 jaar en gaan stoppen met het bedrijf is de leeftijd de belangrijkste reden. Vooral bij de fokzeugenhouders is dit de belangrijkste reden: bij tweederde van de stoppende fokzeugenhouders boven de 50 is dit het geval. Logisch is dat de oudere bedrijfshoofden de winstgevendheid van het bedrijf veel minder als reden opgeven dan de jongere bedrijfshoofden.

Bij de oudere bedrijfshoofden die vleesvarkens houden worden naast de leeftijd vooral de mestafzetproblemen en de onmogelijkheid om uit te breiden als stopredenen aangevoerd (beiden voor 20%).

Tabel 4.3 Redenen genoemd door stoppende bedrijven met fokzeugen of vleesvarkens om voor 2008 te stoppen met de varkenshouderij

Reden	Bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar		Bedrijfshoofd jonger dan 50 jaar a)	
	fokzeugen	vleesvarkens	fokzeugen	vleesvarkens
Leeftijd	65	43	-	-
Winstgevendheid	6	6	43	54
Mestafzetproblemen	12	20	-	33
Geen uitbreidingsmogelijkheden	-	20	16	-
Overige redenen	17	11	41	13
Totaal (%)	100	100	100	100
Bedrijven (aantal)	198	501	204	277

a) En met minder dan 100 fokzeugen of minder dan 250 vleesvarkens.

Bij de jongere bedrijfshoofden met een niet zo'n groot aantal varkens is vooral de winstgevendheid een belangrijke reden om te stoppen. In beide gevallen circa de helft. Problemen met de mestafzet is vooral voor jongere vleesvarkenshouders een reden om te stoppen. Bij de jonge fokzeugenhouders stopt een relatief groot deel vanwege overige redenen.

Op de vraag wat er gebeurt met de varkensrechten als men stopt antwoordde een derde dat deze waarschijnlijk ingeleverd zullen worden bij een nationale opkoopregeling. Eveneens een derde zal de rechten verkopen aan collega bedrijven (minus afroming). Negen procent van de stoppende bedrijven zal zijn stallen gaan verhuren. Bijna een kwart weet nog niet wat hij met zijn varkensrechten zal doen of laat dat van de dan ontstane situatie afhangen.

Uit de beantwoording van de vraag wat er met de mestafzetcontracten gebeurt, blijkt dat de overgrote meerderheid (87%) geen mestafzetcontract heeft. Van de stoppende bedrijven heeft 13% wel een mestafzetcontract: een zesde van deze stoppende bedrijven met een mestafzetcontract zal zijn mestafzetcontract verkopen aan collegabedrijven. De rest van deze stoppende bedrijven met een mestafzetcontract weet nog niet wat men met het contract zal gaan doen of gaat het benutten voor de afzet van mest van andere dieren.

Van alle bedrijven met varkens die hebben aangegeven dat ze in de nabije toekomst gaan stoppen met varkens houden, geeft ruim driekwart aan dat er ook in de toekomst geen plaatsingsruimte voor mest vrijkomt op de eigen grond. Van deze groep zegt 70% de door de

varkens vrijkomende mestruimte te gaan benutten voor het resterende vee; 12% zegt andere veehouderijtakken (melkveehouderij) te gaan uitbreiden. De rest geeft overige redenen aan (geen eigen grond, alle grond is verhuurd en dergelijke).

Op 185 stoppende bedrijven komt wel plaatsingsruimte voor mest vrij. Deze plaatsingsruimte bedraagt totaal 34.600 ton mest. Dit is slechts 1,7% van de totale geproduceerde hoeveelheid varkensmest in het studiegebied (hoofdstuk 3, tabel 1: de totale door varkens geproduceerde hoeveelheid mest in het studiegebied bedraagt 2,1 miljoen ton). Van de plaatsingsruimte die vrij komt is tweederde afkomstig van stoppende oudere bedrijfshoofden.

In tabel 4.1 is een inzicht gegeven in de aantallen bedrijven met varkens die verwachten tot 2002 te gaan groeien. Ook is de mogelijke uitbreiding van de varkensstapel op deze bedrijven weergegeven. In tabel 4.2 zijn de aantallen bedrijven met varkens die op termijn (tot 2008) denken te gaan stoppen met de varkenshouderij weergegeven. Tevens zijn de aantallen varkens van deze bedrijven weergegeven.

De mogelijke toename, saldo van de aantallen fokvarkens van potentiële groeiers (+12% ten opzichte van alle nu aanwezige fokvarkens in de niet-concentratiegebieden) en stoppers (-9%) bedraagt +3%. Het mogelijke saldo van de aantallen vleesvarkens van groeiers (+18%) en stoppers (-17%) bedraagt +1%.

Het is evenwel de vraag of de verwachtingen die in het onderzoek uitgesproken zijn door de diverse varkenshouders over de verwachte groei ook daadwerkelijk gerealiseerd kunnen gaan worden. Dit gezien alle beperkingen die de sector momenteel ondervindt: zo zullen de groeiers waarschijnlijk onder meer niet genoeg varkensrechten kunnen verwerven. Dit omdat momenteel een afromingspercentage geldt van 60% bij verkoop. Het gehanteerde afromingspercentage belemmert daardoor de structurele ontwikkeling van de bedrijven in de niet-concentratiegebieden.

5. Gesloten bedrijven

Het percentage bedrijven dat volgens de LEI-enquête bij varkenshouders, noch fokvarkens, noch vleesbiggen aankoopt, is met 13% in het niet-concentratiegebied niet zo hoog. Dit aantal bedrijven kan worden opgesplitst in bedrijven die uitsluitend fokken/vermeerderen en geen fokvarkens aankopen (4%) en in bedrijven die zowel fokvarkens als vleesvarkens houden (9%). Deze laatste groep kan verdeeld worden in de bedrijven die alle geproduceerde vleesbiggen ook zelf afmesten (gesloten bedrijven) (5%) en bedrijven die maar een deel van de vleesbiggen zelf afmesten en de rest verkopen (4%). Verreweg de meeste gesloten bedrijven zijn klein, 90% heeft minder dan 20 fokzeugen. Alleen in Zeeland/West-Brabant en Utrecht/Gelderland komen gesloten bedrijven voor met grotere aantallen fokzeugen (minimaal 180).

Alle bedrijven (13%) die geen fokvarkens of vleesbiggen aankopen bezitten in totaal een groot deel van de aanwezige fokzeugen (34%) en 8% van de aanwezige vleesvarkens. De bedrijven die uitsluitend fokken/vermeerderen en geen fokvarkens aankopen bezitten ruim 11% van de fokzeugen. De bedrijven met zowel fokvarkens als vleesbiggen bezitten 23% van de fokzeugen en 8% van de vleesbiggen. De bedrijven uit deze laatste groep, die geen fokvarkens en vleesbiggen aankopen en de geproduceerde vleesbiggen zelf afmesten (gesloten bedrijven) hebben maar 0,5% van de fokzeugen en van de vleesbiggen. In de niet-concentratiegebieden is de mate van geslotenheid dan ook niet groot.

Tabel 5.1 Aantal bedrijven dat geen fokvarkens en/of vleesbiggen aankoopt en het door hen gehouden aantal dieren naar gebieden

Gebied	Percentage bedrijven			Percentage fokzeugen			Percentage vleesvarkens a)	
	totaal	alleen fokvarkens	gesloten b)	totaal	alleen fokvarkens	gesloten	totaal	gesloten
Groningen	4	4	-	12	12	-	-	-
Friesland/Overijssel	16	3	8	37	9	0	14	0
Drenthe/Overijssel	6	-	-	28	-	-	7	-
Flevoland	6	-	-	20	-	-	2	-
Utrecht/Gelderland	15	7	4	40	21	0,5	7	0,5
Noord-Holland	10	-	-	18	-	-	15	-
Zuid-Holland	19	5	13	21	1	0	2	0
Zeeland/West-Brabant	12	2	3	48	22	2	20	2
Zuid-Limburg	10	4	-	32	7	-	10	-
Niet-concentratiegebied	13	4	5	34	11	0,5	8	0,5

a) Vleesvarkens vanaf 20 kg; b) Bedrijven die geen fokvarkens en/of vleesbiggen aankopen en de op eigen bedrijf geproduceerde vleesvarkens voor minstens 90% op eigen bedrijf afmesten.

Uit tabel 5.1 is af te leiden, dat in de niet-concentratiegebieden het aandeel van de bedrijven die geen fokvarkens of vleesbiggen aankopen in het fokzeugenbestand veel groter is (34%) dan in het vleesvarkenbestand (8%). Ook als rekening wordt gehouden met de bedrijven die uitsluitend fokken/vermeerderen en geen fokvarkens aankopen. Dit wijst erop, dat er nogal wat bedrijven met fokvarkens en vleesbiggen zijn die weliswaar geen fokvarkens en vleesbiggen aankopen, maar in feite fok-vermeerderingsbedrijven zijn die slechts de moeilijk verkoopbare dieren zelf mesten of een biggenproductie hebben die veel hoger is dan de eigen behoefte.

Hiermee is echter niet alles gezegd over gesloten structuren. Ook als men dieren aankoopt, kan er sprake kan zijn van een zodanige samenwerking tussen bedrijven dat ze gezamenlijk een gesloten structuur vormen. Daarom zal hieronder verder worden ingegaan op de aankoop bij de varkensbedrijven die niet alle dieren uit eigen bedrijf betrekken. Begonnen wordt met een beeld op basis van gegevens van het Gezondheidsdienst voor dieren, daarna wordt ingegaan op de resultaten van de LEI-enquête.

Volgens de Gezondheidsdienst van Dieren zijn in 1999 145.000 opfokdieren verplaatst naar varkenshouderijen in de niet-concentratiegebieden. Het betreft verplaatsingen van het ene unieke bedrijfsnummer (UBN) naar het andere. Dit houdt in, dat de zelf gefokte dieren niet zijn meegenomen, tenzij ze verplaatst zijn naar een andere vestiging met een ander UBN. De totale aanvoer naar de bedrijven in de niet-concentratiegebieden bedraagt volgens deze gegevens 75% van de bij de meitelling aanwezige fokzeugenstapel (gedekt, bij de biggen en gуст). Dit is vrij hoog vervangingspercentage, de norm ligt op 0,45 opfokzeug per aanwezige productieve zeug. Een verklaring kan zijn, in het niet-concentratiegebied en met name in Drenthe een of meer centrale opfokbedrijven gevestigd zijn. De verplaatste opfokdieren kwamen voor het grootste deel (63%) uit de concentratiegebieden. Dit bevestigt het beeld, dat de belangrijke fokorganisaties en opfokbedrijven in het concentratiegebied staan. Met name in Zeeland/ West-Brabant, Zuid-Limburg en Drenthe/Overijssel komen veel opfokdieren uit de concentratiegebieden binnen (zie tabel 5.2).

Tabel 5.2 *Percentage in 1999 verplaatste opfokdieren en vleesbiggen afkomstig uit de niet-concentratiegebieden*

Gebied	Percentage opfokdieren	Percentage vleesbiggen
Groningen	66	78
Friesland/Overijssel	53	29
Drenthe/Overijssel	29	54
Flevoland	76	56
Utrecht/Gelderland	43	58
Noord-Holland	83	57
Zuid-Holland	59	72
Zeeland/West-Brabant	11	19
Zuid-Limburg	4	28
Niet-concentratiegebied	37	48

Bron: Gezondheidsdienst voor Dieren.

Het aantal verplaatste vleesbiggen naar bedrijven (UBN's) in de niet-concentratiegebieden bedraagt ruim 2.628.600 stuks. Bij de Meitelling 1999 bedroeg het aantal vleesbiggen in dit gebied 1,1 miljoen stuks. Bij gemiddeld 2,97 afleveringen per jaar is deze stapel goed voor een jaarproductie van bijna 3,3 miljoen varkens. Dit betekent dat ruim 600.000 biggen op hetzelfde UBN worden vermeerderd en gemest. Van de verplaatste vleesbiggen komt 52% vanuit het concentratiegebied. Dit is vrij hoog, omdat het niet-concentratiegebied een overschot aan vleesbiggen kent (zie blz. 16). De gegevens van de Gezondheidsdienst bevestigen, dat er omvangrijke stromen vleesbiggen van en naar de niet-concentratiegebieden gaan. Vooral naar bedrijven in Friesland/Overijssel, Zeeland/Noord-Brabant en in Zuid-Limburg worden relatief veel dieren uit de concentratiegebieden verplaatst.

Behalve van de Gezondheidsdienst voor dieren zijn ook gegevens verzameld via een steekproef van willekeurig gekozen varkenshouderijen. De resultaten daarvan worden hieronder vermeld. Bij de vergelijking met de gegevens van de Gezondheidsdienst dient bedacht te worden, dat het gaat om resultaten van een enquête, waarvoor een zekere mate van onnauwkeurigheid geldt. Verder berust de informatie van de Gezondheidsdienst op verplaatsing van dieren tussen verschillende UBN's, terwijl in de LEI-enquête is gevraagd naar verplaatsingen tussen verschillende eigenaren. Met name in de gebieden die grenzen aan de concentratiegebieden komen nogal wat bedrijven voor die nevenvestigingen zijn van bedrijven in het concentratiegebieden zelf. De verplaatsingen tussen deze bedrijven zijn wel meegenomen in de cijfers over verplaatsingen van de Gezondheidsdienst, maar niet in de aankoopgegevens die gevraagd zijn bij de LEI-steekproef. Deze laatste cijfers zullen daardoor wat lager uitkomen.

Tabel 5.3 *Gekochte dieren door varkenshouderijen in niet-concentratiegebieden*

	Aantal niet gesloten bedrijven	Aantal dieren gekocht door niet gesloten bedrijven a)
Totaal	958	44.378
Waarvan aankoop van (%):		
- fokbiggen	2	3
- fokberen	34	1
- fokzeugen	84	96
Gekochte vleesbiggen	2.645	2.712.546

a) Hierbij is uitgegaan van de ruime definitie van gesloten bedrijven, zodat het gaat om 66% van de in 1999 aangekochte of uit eigen bedrijf afkomstige fokzeugen en om 92% van de vleesbiggen. Bovendien zijn hier niet verplaatsingen binnen het eigen bedrijf maar naar vestigingen met een verschillende UBN opgenomen.

De aankoop van fokvarkens bestaat voor het overgrote deel uit fokzeugen. Fokbiggen worden met name gekocht in Friesland, Drenthe en Zuid-Limburg. De aankoop van fokberen is relatief hoog in Drenthe, Utrecht en Zeeland. In Noord-Holland zijn een relatief klein deel van de gekochte varkens vleesbiggen. In vergelijking met de verdeling van de vleesvarkens over de gebieden worden in Friesland en Drenthe relatief veel vleesbiggen gekocht. Wat

Friesland betreft lijkt dit merkwaardig, omdat daar ook veel gesloten bedrijven voorkomen. Het zijn echter gemiddeld kleine bedrijven.

Aangekochte fokvarkens zijn in hoofdzaak afkomstig van fokorganisaties (tabel 5.4). Met name in de gebieden Groningen, Friesland en Utrecht/Gelderland kopen de varkenshouders relatief veel fokvarkens bij fokorganisaties. Andere belangrijke leveranciers zijn collega boeren, met name in Zeeland en Friesland, en stamboekorganisaties. Bij deze laatste categorie wordt veel gekocht in Drenthe, Flevoland en Zuid-Limburg.

Van de totale aankoop van fokvarkens is maar 6% contractueel vastgelegd. De aankoop bij collega's is nooit en die bij fokorganisaties relatief vaak op contract vastgelegd. Deze contracten zijn met name afgesloten door varkenshouders in Groningen en Utrecht/Gelderland. Contracten met stamboeken zijn afgesloten door Zuid-Hollandse varkenshouders.

Tabel 5.4 Leveranciers van de fokvarkens en vleesbiggen aan varkenshouders in de niet-concentratiegebieden

	Gekochte fokvarkens		Gekochte vleesbiggen	
	totaal	w.v. op contract	totaal	w.v. op contract
Totaalaantal	44.362	2.488	2.712.546	376.724
Waarvan van (%):				
- collega boeren	17	-	21	24
- veehandelaren	2	-	54	34
- stamboekorganisaties	18	15	1	10
- fokorganisaties	59	85	17	7
- importeurs	0	-	-	-
- onbekend	-	-	0	2
- overigen	4	-	7	23

De vleesbiggen worden voor meer dan 50% gekocht van veehandelaren en daarnaast in hoofdzaak van collega's en fokorganisaties. In de gebieden Friesland, Flevoland, Utrecht/Gelderland en Zuid-Holland worden relatief veel vleesbiggen bij veehandelaren gekocht; in Noord-Holland, Zeeland/West-Brabant en Zuid-Limburg relatief veel bij collega's en in Groningen en Drenthe bij fokorganisaties.

Van de gekochte vleesbiggen is voor maar 14% een contract afgesloten. In Friesland en Drenthe worden relatief veel contracten afgesloten, terwijl in Flevoland, Noord-Holland en Zuid-Limburg geen contracten voor de levering van vleesbiggen zijn afgesloten.

De aankoop bij collega's is naar verhouding vaak op contract vastgelegd met name in Groningen en Utrecht/Gelderland. De aankoop bij veehandelaren en fokorganisaties is relatief dikwijls niet contractueel vastgelegd. Contracten met veehandelaren en stamboeken komen naar verhouding veel voor in Friesland.

Hoewel de betekenis van gesloten bedrijven en van schriftelijke of mondelinge contracten beperkt is wil dit niet zeggen, dat er weinig vaste structuren in de afzet van fokvarkens en vleesbiggen voorkomen. In veel gevallen bestaan er vaste relaties tussen fokkers, vermeerderders en vleesvarkenshouders gebaseerd op goede ervaringen en wederzijds vertrouwen.

Tabel 5.5 Regio's waar de varkenshouders uit de niet-concentratiegebieden de varkens kopen

	Gekochte fokvarkens	Gekochte vleesbiggen
Totaal	44.362	2.712.546
Waarvan in (%):		
- Groningen	11	6
- Friesland en Kop van Overijssel	13	6
- Drenthe en NO-Overijssel	20	28
- Flevoland	1	0
- Utrecht en Gelderland	20	15
- Noord-Holland	4	5
- Zuid-Holland	0	8
- Zeeland en West-Brabant	6	10
- Zuid-Limburg	1	1
- Concentratiegebieden	24	20
- onbekend	-	0
- importen	0	-

De belangrijke herkomstgebieden van de in niet-concentratiegebieden gekochte fokvarkens zijn Drenthe, Utrecht en de concentratiegebieden. Dat ongeveer een kwart van de fokvarkens afkomstig is uit concentratiegebieden houdt niet in, dat de niet-concentratiegebieden te weinig fokvarkens voor de eigen behoefte produceren. Het is veeleer een gevolg van de oververtegenwoordiging van topfokbedrijven in de concentratiegebieden. Overigens kopen met name varkenshouders uit gebieden die direct aan concentratiegebieden grenzen (Utrecht, Zeeland, Zuid-Limburg), alsmede uit het relatief nieuwe productiegebied Flevoland relatief veel fokvarkens in concentratiegebieden. Gemiddeld wordt bijna 42% van de fokvarkens gekocht binnen de eigen provincie.

Ook de vleesbiggen worden in hoofdzaak gekocht in het eigen (55%) gebied. Bovendien is nog eens 8% (zie tabel 5.2) afkomstig van het eigen bedrijf. De rest wordt voor het overgrote deel gekocht in aangrenzende gebieden. De herkomstgebieden van de gekochte vleesbiggen zijn met name Drenthe, de concentratiegebieden, Utrecht en Zeeland. Dat een vijfde deel van de gekochte vleesbiggen uit het concentratiegebied komt, terwijl in het niet-concentratiegebied een overschot aan vleesbiggen bestaat duidt op bestaan van sterke en veelvuldige relaties tussen beide gebieden. Ook bij vleesbiggen kopen met name varkenshouders uit de gebieden Flevoland, Utrecht, Zuid-Holland, Zeeland en Zuid-Limburg vleesbiggen in de concentratiegebieden. Het gaat daarbij om aangrenzende gebieden (Utrecht, Zeeland en Zuid-Limburg) of om gebieden met een tekort aan vleesbiggen (Flevoland en Zuid-Holland).

Gegeven de herkomst van de fokvarkens en vleesbiggen is het niet verwonderlijk, dat een groot deel van de fokvarkens en de vleesbiggen over minder dan 50 km wordt vervoerd. Daarbij is in het algemeen de vervoersafstand bij fokvarkens wat groter dan bij vleesbiggen. Dit hangt samen met onder andere het geringe aantal topfokbedrijven en de relatief grotere aankopen in de concentratiegebieden.

Tabel 5.6 Afstanden waarover de door de varkenshouders in de niet-concentratiegebieden gekochte varkens worden vervoerd

	Gekochte fokvarkens	Gekochte vleesbiggen
Totaal	44.362	2.712.546
Waarvan over (%):		
- minder dan 10 km	10	13
- 10 tot 24 km	11	25
- 25 tot 49 km	25	22
- 50 km en meer	42	37
- onbekend a)	12	3

a) Niet alle varkenshouders waren in staat een goede schatting van de af te leggen afstand te geven.

De vervoersafstanden wisselen ook per categorie van leveranciers. Zo zijn bij aankopen van collega varkenshouders de vervoersafstanden relatief klein (minder dan 50 km). De vervoersafstand bij aankoop van fokvarkens bij fokorganisaties is relatief vaak en die bij stamboeken meestal meer dan 50 km. Bij vleesbiggen die van anderen dan collega's worden gekocht wijken de vervoersafstanden weinig af van het in tabel 5.5 gegeven totaal beeld.

Ook per gebied verschilt de vervoersafstand. De fokvarkens worden in Groningen, Drenthe en Utrecht relatief vaak over minder dan 10 km vervoerd. In Flevoland is de vervoersafstand relatief vaak 25 tot 50 km en in Zuid-Holland meer dan 50 km. Bij vleesbiggen is de vervoersafstand relatief vaak kleiner dan 10 km in Groningen, Utrecht en Noord-Holland. Een afstand van meer dan 50 km komt daarentegen vaak voor in Friesland.

Tabel 5.7 Vervoerder van de door de varkenshouders in de niet-concentratiegebieden gekochte varkens

	Gekochte fokvarkens	Gekochte vleesbiggen
Totaal	44.362	2.712.546
Waarvan door (%):		
- varkenshouder zelf	1	8
- collega varkenshouder	37	3
- transportbedrijf	49	35
- veehandelaar	10	53
- overig	3	1

Bij fokvarkens wordt het vervoer van de dieren met name verzorgd door een collega varkenshouder of door een transportbedrijf. Transport door varkenshouders kan hier goed omdat het meestal maar een of enkele dieren tegelijk betreft die met achter een luxe wagen gespannen trailers kunnen worden vervoerd. Vervoer door een collega komt relatief vaak voor in Drenthe, Flevoland, Zuid-Holland Zeeland en Zuid-Limburg. Transportbedrijven nemen een relatief groot deel van het vervoer voor hun rekening in Groningen, Utrecht en Noord-Holland.

De vleesbiggen worden in hoofdzaak vervoerd door veehandelaren en transportbedrijven. Aangezien het vaak om grote aantallen dieren tegelijk gaat zijn speciaal hiervoor ingerichte transportmiddelen noodzakelijk. Dit verklaart hier het geringe aantal door varkenshouders zelf en collega's vervoerde varkens. Het vervoer door een transportbedrijf komt relatief vaak voor in Drenthe, vervoer door een veehandelaar in Friesland, Flevoland, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zuid-Limburg.

Zowel uit de gegevens van de Gezondheidsdienst van Dieren over de verplaatsingen van varkens als uit de uitkomsten van de LEI-enquête blijkt dat er in de niet-concentratiegebieden nauwelijks sprake is van min of meer gesloten clusters.

6. Oplossingsrichtingen en aanbevelingen

De wet- en regelgeving van de overheid regelt onderwerpen als milieu, dierwelzijn, gezondheidszorg, ruimtelijke ordening en is gericht op het tot stand brengen van een duurzame varkenshouderij. Ook in de LTO-visie 'Kwaliteit en verantwoordelijkheid' wordt een flink aantal maatregelen genoemd als zijnde gewenst of noodzakelijk voor het tot stand brengen van een duurzame varkenshouderij. Zowel het beleid van de overheid als de visie van de LTO is gericht op de hele sector, dan wel het concentratiegebied.

In de huidige analyse is binnen de niet-concentratiegebieden een aantal knelpunten gesignaleerd ten aanzien van de mestafzet, de afstemming van productie en vraag van fokvarkens en vleesbiggen en op ruimtelijk gebied. Het gaat om de volgende aspecten:

- *mestafzet*

De akkerbouwers geven als probleem aan, dat de samenstelling van de mest pas achteraf bekend is, dat de doseerbaarheid gering is en dat de regelgeving het gebruik van organische mest niet bevordert. De varkenshouders wijzen op de problemen om homogene mest af te leveren, de stijgende kosten onder andere vanwege het verbod op boer-boer transport en de problemen om meerjarige contracten af te sluiten. Uit de enquête onder varkenshouders blijkt, dat de helft van de bedrijven de mest aan derden moet afzetten. Het gaat daarbij om 60% van alle mest. Eenvijfde deel van de varkenshouders in de niet-concentratiegebieden geeft aan problemen te hebben bij het vinden van een afnemer voor de mest;

- *gesloten bedrijven en clusters*

Slechts een klein percentage van de bedrijven (5%) in het niet-concentratiegebied is gesloten; dat wil zeggen dat ze geen fokvarkens aankopen en ook geen vleesbiggen en dat ze ook geen grote aantallen vleesbiggen verkopen. Het betreft bovendien vooral kleinere bedrijven, die met elkaar slechts 0,5% van de varkens bezitten. Ook zijn er maar in beperkte mate contracten afgesloten voor de aankoop van fokvarkens (6%) en vleesbiggen (14%). De herkomstgebieden van de gekochte dieren zijn niet geconcentreerd in de eigen streek. Er is dan ook nauwelijks sprake van regionale clusters;

- *ruimtelijke ordening*

In het algemeen lopen de varkenshouderijen op tegen beperkingen bij nieuw vestiging (maar beperkt toegestaan), hervestiging (alleen toegestaan als knelpunten ten aanzien van milieu of ruimte worden opgelost) en uitbreiding (binnen milieuhygiënische grenzen of gebiedskarakteristieken). Ook aan het stichten van een neventak varkenshouderij zijn voorwaarden ten aanzien van milieu en ruimte verbonden. Eenderde deel van de fokvarkenshouders en ruim een kwart van de vleesvarkenbedrijven kunnen dan ook niet uitbreiden. Een belangrijke reden hiervoor is de nabijheid van natuur of woningen. Overigens verwacht een flink aantal met name kleinere bedrijven voor 2008 met de varkenshouderij te stoppen. Als redenen hiervoor worden de leeftijd van het bedrijfshoofd en de geringe winstgevendheid van het bedrijf genoemd. Anderzijds zijn er varkens-

houders die hun varkensstapel willen uitbreiden. Zij ondervinden met name problemen bij het verwerven van productierechten (afroompercentage bij verkoop 60%).

Met name bij de mestafzet doen zich nog al wat problemen voor. Om deze knelpunten voor het verkrijgen van een duurzame varkenshouderij in niet-concentratiegebieden op te lossen zijn een aantal specifiek op dit gebied gerichte maatregelen nodig. Het gaat om maatregelen met een structureel karakter. De maatregelen mogen echter niet leiden tot een vergroting van de druk op het milieu, minder dierwelzijn, grotere handhavingkosten van regelgeving of een negatieve invloed op het imago van de sector en de landbouw. Ze hoeven daarentegen niet naadloos te passen binnen het nu vastgestelde of voorgenomen beleid.

In een drietal workshops, verspreid over het gehele niet-concentratiegebied zijn mogelijke oplossingsrichtingen met de agrarische sector (akkerbouwers en varkenshouders) en vertegenwoordigers van de landelijke en regionale overheden besproken. Dit heeft geresulteerd in de hieronder vermelde oplossingsrichtingen en aanbevelingen. In eerste instantie wordt ingegaan op de specifiek voor het niet-concentratiegebied te treffen maatregelen. Daarna worden nog enkele aanvullende meer algemene maatregelen met betrekking tot de mestafzet vermeld.

Maatregelen specifiek voor niet-concentratiegebieden

De voorgestelde maatregelen specifiek voor de niet-concentratiegebieden zijn vierledig:

1. mestafzet;
2. varkensrechten;
3. ruimtelijke problematiek;
4. clustervorming.

1. Mestafzet

Bij langdurige één op één relaties van een varkenshouder met een naburige akkerbouwer (80% van de mest in de niet-concentratiegebieden wordt momenteel binnen 10 km afgezet) kan de bij de akkerbouwer aanwezige grond de facto gezien worden als 'eigen' grond van de varkenshouder voor wat de afzet van mest betreft. In deze situatie zou een vereenvoudigde Minas boekhouding uitgaande van de bekende productie aan mineralen op basis van de aanvoer van mengvoer, ruwvoer en dieren en van de afvoer van dieren en de hoeveelheid grond in eigendom of op contract acceptabel kunnen zijn. De voordelen daarvan zijn lagere afzetkosten van de mest, het benutten van kleinere percelen en dus het vergroten van de plaatsingsmogelijkheden.

Bepleit wordt om in de niet-concentratiegebieden een proef met een dergelijk systeem te nemen, naast wat men nu verplicht is te doen. Dit om aan te tonen dat een dergelijk vereenvoudigd systeem in dit soort situaties voldoende garanties geeft. Daarbij is het voor het verkrijgen van vertrouwen belangrijk de Overheid en maatschappelijke organisaties van het begin af aan bij de proef te betrekken.

In dit kader is het ook belangrijk de mest tijdelijk bij de akkerbouwer op te kunnen slaan. Dit verhoogd de benuttingsgraad van de beschikbare, in het niet-concentratiegebied,

schaarse transportmiddelen en maakt het tevens mogelijk de mest in kortere tijd op het land te brengen. Dit laatste is vooral van belang in lentes met veel en langdurige regenperiodes.

2. *Varkensrechten*

In het niet-concentratiegebied zijn er relatief weinig niet-grondgebonden varkensrechten. Dit bemoeilijkt en vertraagt de normale bedrijfsontwikkeling van perspectiefvolle bedrijven. Daar komt bij dat de nu toegepaste 60% korting op rechten bij bedrijfsovername belemmerend werkt op het afstoten van bedrijven door ouderen en het overnemen van levensvatbare bedrijven door jongeren. Om het niet-concentratiegebied, waar geen sprake is van een teveel aan varkens, conform de motie Blaauw te stimuleren richting duurzaamheid en in dit gebied hetzelfde effect te krijgen als de reconstructiewet in de concentratiegebieden beoogt, dienen de grondgebonden rechten verhandelbaar te worden. Daartoe zijn in principe twee oplossingen mogelijk. De eerste is het verhandelbaar maken binnen het niet-concentratiegebied van de in het gebied aanwezige grondgebonden rechten en deze te blijven koppelen aan de grond. Een korting ligt daarbij gezien de koppeling met de grond en het tot stand willen brengen van een duurzame structuurverbetering niet voor de hand.

De andere mogelijkheid is over te gaan op een systeem met maar één soort varkensrecht, zoals ook bij pluimvee het geval is. In dat geval ligt een beperkte korting in de rede.

3. *Ruimtelijke problematiek*

De ruimtelijke problematiek doet zich voor bij individuele bedrijven, de regelgeving is ook daarop gericht. Een groot aantal bedrijven worden hierdoor ernstig in hun ontwikkeling beperkt. Dit heeft een negatieve invloed op de hele sector. Om dit negatieve effect te voorkomen, is het nodig helderheid te schaffen over de plaatsen waar nog mogelijkheden zijn en waar niet. Tevens dient voor een gezonde bedrijfsontwikkeling en modernisering (ruimere stallen, groen label stallen) maatwerk voor bouwblokken toegespitst op de specifieke situatie te worden geleverd. In dit kader wordt verder bepleit, dat per regio saldering van milieueffecten wordt toegepast op het punt van het opheffen en stichten van varkensplaatsen. Hierbij past bijvoorbeeld ook een regeling waarbij de hokcapaciteit die stoppers inleveren ten gunste komt van de blijvers. Verder moeten rechten en vergunningen van bedrijven op plaatsen waar geen groei mogelijk is kunnen overgaan op groeilocaties. Op de groeilocaties dient voldoende mest te kunnen worden opgeslagen en dienen de bouwblokken voldoende groot te zijn. Ook het toestaan bij mestopslag bij akkerbouwers is in dit verband belangrijk (zie ook bij mestafzet, punt 1.).

4. *Clustervorming*

Het vormen van regionale clusters van fokkers, vermeerderaars en vleesvarkenhouders die nauw samenwerken en hun productie onderling hebben afgestemd, is maar ten dele gerealiseerd. Immers een groot deel van de gekochte vleesbiggen komt uit het concentratiegebied. De huidige regelgeving in het kader van diergezondheid heeft wel geleid tot een grotere mate van samenwerking en afstemming. Toch kan de situatie nog verder verbeterd worden. Het potentiële voordeel ervan ligt vooral bij de verbetering van de regionale dierziektesituatie en

het regionaal kunnen afgrenzen van besmette gebieden bij eventuele ziekte-uitbraken. Op dit punt ziet men echter voor overheid en georganiseerd bedrijfsleven hooguit een bewustmakende en stimulerende taak maar geen sturende taak. De stimulansen moeten vooral komen van de op korte en lange termijn te behalen commerciële voordelen. In het kader van het bewustwordingsproces zou aan de hand van de Aujeszky-bestrijding inzicht kunnen worden gegeneerd in voordelen van clustervorming en de mogelijkheden van clustervorming. Daartoe zou per regio inzichtelijk moeten worden hoe de stromen vleesbiggen nu lopen en hoe deze verkort en geclusterd kunnen worden. De LTO dient deze actie gericht op bewustwording en praktische gevolgen zonodig met hulp van organisaties in het veld op te pakken. Een voorbeeld van de mogelijke aanpak is die door de DLV in de Gelderse Vallei.

Aanbevolen wordt dat de LTO deze specifiek voor de niet-concentratiegebieden voorgestelde maatregelen oppakt en verder uitwerkt en waarnodig overleg opent met LNV, provincies, gemeenten, maatschappelijke organisaties en politici.

Algemene maatregelen rondom de mestproblematiek

In de groepsdiscussies zijn ook een aantal problemen rondom de afzet van mest genoemd die niet specifiek voor de niet-concentratiegebieden gelden, maar een meer algemene oplossing vragen.

1. *Standaardcontracten*

Het is essentieel voor een zo groot mogelijke benutting van de dierlijke mest bij grondgebruikers die daarvoor ruimte hebben, dat er goede evenwichtige standaardcontracten komen, waarin de rechten en plichten van de partijen zijn vastgelegd en het risico van overmacht is afgedekt. Deze contracten zouden de partijen in LTO-verband moeten ontwikkelen.

2. *Regionale mestafzetorganisaties*

Deze organisaties, waarin zowel aanbieders als vragers van mest vertegenwoordigd zijn, moeten in stand worden gehouden of opgericht. Initiatiefnemers hiervoor zullen regionale standorganisaties of aan- en verkooporganisaties dienen te zijn. De LTO dient de ontwikkeling en uitbouw van regionale mestafzetorganisaties te stimuleren. De taken van de mestorganisaties zijn bemiddelen tussen aanbieder en vrager, homogeniseren van de mest, bij voorkeur naar de wensen van de afnemers (blending), realiseren van extra opslagcapaciteit om indien de mest door weersomstandigheden (overmacht) niet kan worden uitgereden, deze tijdelijk op te slaan. Via een bundeling van vraag en aanbod kunnen ook de gevolgen van het niet kunnen leveren van mest door een varkenshouder gemakkelijker worden opgevangen. Via een dergelijke organisatie kan ook beter worden gegarandeerd dat homogene mest wordt geleverd. Tevens maakt een dergelijke werkwijze het mogelijk de afnemers vooraf te informeren over de mineralengehaltes in de mest. De kosten van homogeniseren op het varkensbedrijf zelf of in een mestzak zijn waarschijnlijk duurder en/of minder effectief.

In het kader van de huidige regelgeving hoeft de mestafzet niet direct naar de contractpartner plaats te hebben, maar kan deze via een intermediair lopen. Een mogelijk nadeel van deze werkwijze is dat een grondgebruiker niet de mest van een hem bekende varkenshouder ontvangt. Om dit te ondervangen dient de mestafzetorganisatie veel aan-

dacht te besteden aan de zorgvuldigheid van handelen en het leveren wat de klant vraagt, dus aan haar reputatie.

Voor zover de mestafzetorganisatie met een voorraad blijft zitten, omdat de grondgebruikers deze vanwege overmacht niet hebben kunnen afnemen, zal deze voorraad, conform de huidige regelgeving op naam van de grondgebruiker moeten worden gesteld. Omdat mest goed bewaarbaar is, zal deze alsnog in komende jaren kunnen worden gebruikt.

Ook qua ruimtelijke ordening heeft een concentratie van bewerking en opslag van mest bij enkele centrale punten voordelen boven een verspreiding van deze activiteiten bij een groot aantal varkenshouders.

Ten slotte is denkbaar, dat de regionale mestafzetorganisatie gaat optreden namens producenten en gebruikers van mest als gesprekspartner van regionale overheden op het punt van de productie, opslag, bewerking en benutting van mest.

3. *Verevening over een aantal jaren*

In de huidige regelgeving is verevening toegestaan. In die zin dat een overschot waarvoor men heffing heeft betaald in de volgende jaren kan worden gecorrigeerd. Men krijgt daarbij ook de heffing terug. De grondgebruikers (akkerbouwers en anderen) zijn niet geneigd om vanwege de mest het risico te lopen een Minas-heffing te moeten betalen. Om een zo hoog mogelijke benutting van de beschikbare afzetruimte te krijgen, is het gewenst in een jaar de maximale hoeveelheid toe te passen mineralen met maximaal 10 tot 20% te overschrijden, mits het gemiddelde over een periode van 3 tot 5 jaar niet boven de normen uitgaat. Daarbij zou de Minas-heffing niet zo als nu per jaar maar over de periode moeten worden bepaald en afgerekend. Het voordeel van een dergelijke regeling vergeleken met de huidige situatie is dat er een grens gesteld wordt aan de mogelijke overbemesting in een bepaald jaar en dat de jaarlijkse correcties in het mestgebruik kleiner zullen zijn, waardoor een gelijkmatiger afzet wordt verkregen. De LTO zou dit punt aan de orde moeten stellen in het overleg met LNV, maatschappelijke organisaties en politici.

4. *Mest be- en verwerking*

Dit is in hoofdzaak een sectorprobleem. In dat kader is het belangrijk dat een aantal meer algemene aspecten rond mestverwerking duidelijk worden, zoals de effecten van be- en verwerking op de mineralen gehalten en het eventuele verlies aan snel werkende mineralen (ammoniak vervluchtiging). Voor de niet-concentratiegebieden is daarbij van belang dat aandacht wordt besteed aan kleinschalige technieken die afzonderlijke bedrijven kunnen toepassen en aan de te verwachten effecten van de liberalisering van de energiemarkt op de mogelijkheden om lokaal energie uit mest (groene energie) te winnen. De vertegenwoordigers van de LTO in het lopende onderzoek programma voor mest binnen de PVE dienen er voor te zorgen dat deze aspecten voldoende worden meegenomen in de goedgekeurde projecten en zo nodig het ontwikkelen van op deze problemen gerichte projecten te stimuleren. Het opzetten van mestverwerkingsactiviteiten zelf is een zaak van ondernemers en hoeft niet te worden gestimuleerd. Belangrijk is tenslotte ook, dat de regionale overheden aangeven onder welke voorwaarden en waar eventuele be- en verwerkingsbedrijven kunnen worden gevestigd.

Bijlage 1 Toelichting op het begrip Nederlandse grootte-eenheid (nge)

Een Nederlandse grootte-eenheid is een maatstaf voor de economische omvang van een agrarisch bedrijf en van de afzonderlijke productierichtingen binnen een bedrijf. De nge is gebaseerd op de saldi per dier en per hectare gewas. Daartoe worden de brutostandaardsaldi (bss) berekend door de opbrengsten met bepaalde specifieke kosten te verminderen. De nge wordt regelmatig herzien. De aanpassing geschiedt zodanig, dat de reële ontwikkeling van de bruto toegevoegde waarde voor het gemiddelde Nederlandse bedrijf wordt weergegeven.

1 nge is in 1996 gesteld op 1.390 ecu, dat toen overeenkwam met f 3.018,- (1 ecu= 2,17 gulden; de euro bestond toen nog niet).

In het rapport is met de nge-normen van 1996 gewerkt.

Tabel B1.1 Aantal nge per hectare of dier (nge-normen 1996)

Gewassen/dieren	Aantal nge
Grasland	0,91
Snijmaïs	0,92
Melkkoeien	1,32
Jongvee jonger dan 1 jaar	0,23
Jongvee 1-2 jaar	0,33
Zoogkoeien	0,37
Schape/lammeren	0,08
Melkgeiten	0,17
Vleesvarkens	0,05
Fokzeugen	0,29
Opfokvarkens	0,07
Vleeskalveren	0,12
Vleeskuikens (per 100)	0,17
Leghennen (per 100)	0,29

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.